

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

92

SJÄLEVADS SKOLVÄSEN

FRÅN MITTEN AV 1800-TALET OCH DESS
FÖRSTA FOLKSKOLLÄRARE

AV

ISIDOR JOHANSSON

STOCKHOLM 1955

EXPEDIERAS FRÅN FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGS-
HISTORIA: DROTNINGGATAN 108, STOCKHOLM

PRIS 8 KRONOR

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
ÅRG XXXV 1955
VOL. 92 UNDER REDAKTION AV ALBERT WIBERG

SJÄLEVADS SKOLVÄSEN

från mitten av 1800-talet och dess
första folkskollärare

CARL JOHAN HUSS

och

EDVARD BRYNOLF HESSELGREN

Av Isidor Jobansson

✓

STOCKHOLM 1955

INLEDNING

Det var högtidsstunder i mitt föräldrahem, då min far gav sig tid att berätta händelser och minnen från sin barndomstid. Ofta skedde det inte, ty han var strängt upptagen med arbetet på sitt hemman och med att skaffa extra inkomster till försörjningen av den stora familjen. Men ibland särskilt under långa, mörka vinterkvällar kunde det hända, att han satt inne, vanligen upptagen med något, som måste lagas, såsom skodon åt sig eller de många slitvargarna i hemmet, eller också hade någon del i seldon eller annan körredskap gått sönder och måste lagas eller förnyas.

Den gemensamma samlingsplatsen var köket. Det var litet och trängseln stor, när alla var inne. Där satt far vid sitt arbete, mor vid spinnrocken eller vid spiseln i matlagingsbestyr, pigan med stoppnål och trasiga strumpor, sockar eller vantar i sina händer, och därtill kom den talrika barnskaran. I slutet av 1890-talet utgjordes denna av fem pojkar och en flicka, varav den äldste nyss ryckt in i tonåren och den yngste sprattlade i "tullan", vaggan, eller i gungan, som hängde från taket. Den andra och yngsta systemen såg dagens ljus först efter sekelskiftet.

Det var liv och rörelse i stugan vid sådana tillfällen. De äldre barnen hade sina läxor, och vanligen inlärdes dessa genom högläsning. En läste högt Tio budorden, en annan förklaringen till Herrens bön, en tredje någon berättelse i bibliskan, och systemen stavade på något i ABC-boken. När de klarat läxorna, måste de äldre pojkarna utföra något nyttigt arbete. Om inte annat så skulle de öva sig att sticka eller stoppa strumpor och vantar — till en början av gammalt garn av slitna yllepersedlar, som inte gärna kunde lagas mera. Eller också satt de med kniven i hand och täljde på vedträn. Även det var mest för övningens skull. Det gällde för barnen att så tidigt som möjligt kunna handskas med verktygen riktigt och med förstånd. Så småningom kunde de snickra till någon nyttig sak, såsom kniv- och hammarskaft eller något annat användbart

föremål. Men mestadels blev det bara "tjvet", tälgsån, så att det lilla köket såg ut som en riktig snickarbod.

Rätt ofta blev barnen mer än lovligt högljudda. Det brydde sig far inte så mycket om, men mor var mera känslig för sullet. Hon tycktes verkligen lida av det och gjorde, vad hon kunde för att tysta ner bråkmakarna. När det blev alltför stort oväsen, vädjade hon till far och t. o. m. gav honom uppsträckning, för att han, såsom hon tyckte, varken hörde eller såg, hur barnen väsnades. Far bara rättade på sig, såg sig omkring och sade: "Nu håller ni tyst." Om han då inte hade alltför bråttom med sitt arbete, kunde han lägga undan det han hade för händer och börja berätta om sin barndomstid, eller om upplevelser i timmerskogen, eller äventyr under sina resor med lass till Åselemarknaden eller också om originella personer han mött eller hört talas om.

Nu satt barnen tysta, och det var intet fel på uppmärksamheten. Denna var särskilt påtaglig, när han berättade minnen från sin egen skolgång i Själevads fasta skola på 1860-talet, samma skola, som jag 30 år senare kände mig tvingad att bevista 5—6 dagar i veckan under hela läsåret. Det var inte fritt, att vi smått avundades honom, då han sade, att han hade behövt gå i skolan bara 2—3 dagar i veckan under fem månader av året. Men när vi fick höra, att skolbarnen på den tiden måste kunna både läsa och skriva och därtill äga ganska god insikt i räkning och kristendom, innan de började skolan, och att de under skoltiden hade kolosalt stora hemläxor, dämpades vår avundsamma inställning åtskilligt.

I vårt hem fanns en liten gråmålad kista, som far hade tillverkat under sin skoltid, och i den förvarade han sina skolböcker och resultatet av sina arbeten i räkning och skrivning. Det hände ibland — fastän inte ofta, att han öppnade kistan och visade innehållet. Vår nyfikenhet var stor, och vi fäste oss alldeles särskilt vid provskrivningsbladen. Skrivstilen var så välformad och prydlig, tyckte vi. När vi jämförde den med vår egen, stod vi skamsna och frågande, hur han hunnit lära sig skriva så vackert under så kort skoltid.

"Ja, det var nog Hussens förtjänst," sade han, och det märktes då liksom även eljest, att han med verklig beundran och tacksamhet erinrade sig skolläraren Huss, som i yngre år av allmogen benämndes "Hussen" men som under senare år fick heta "gubben Huss".

Med honom hade far haft kontakt inte bara under skoltiden utan även sedan i koralkören, kyrkobygget och i andra sammanhang, och av allt att döma hade han endast angenäma minnen därav. "Hussen var en duktig lärare — och även i mycket annat också. Han var sträng, så den, som gjorde nå otyg, pojkestreck, fick minsann veta, vem han var. Men han var rättvis, godhjärtad och hjälpsam. Han såg noga till, att alla fullgjorde sina uppgifter punktligt och ordentligt. Det gick inte för oss att slarva med hemläxorna i den tron, att vi skulle slippa förhöret. Visst var det omöjligt för honom att själv hinna förhöra alla, för han hade nära hundralet barn i skolan samtidigt, men han hittade på att ta äldre duktiga barn till hjälp att förhöra läxorna och övervaka läsövningsarna. De skulle svara för var sin grupp på 5—10 barn. Hussen gick ofta omkring i skolsalen och såg till, att det rädde god ordning i de olika grupperna och att läxförhören och övningsuppgifterna fullgjordes ordentligt, gav råd och hjälp, när vi hade räkning, och visade oss, hur bokstäverna skulle formas, när vi hade skrivning. Eljest satt han uppe i den höga katedern, och då fick skriv- och räknegrupperna gå upp till honom och visa sina resultat eller begära hjälp. Någon timme varje dag hade han gemensam undervisning med alla barnen. Då förberedde han och bestämde hemläxorna i bibliskan och katekesen, för det var mest i de ämnet vi hade läxor. Under denna timme kunde han antingen själv läsa berättelser ur vår svenska historia eller också låta något av de duktigare barnen gå fram och läsa. Ofta berättade han fritt ur minnet om länder och folk, om djur och växter eller om något annat. Hussen kunde berätta, må ni tro, och det var roligt att höra på. Allra roligast var det, när han samtidigt visade kartor, planscher och bilder och med dem likasom förklarade, vad han sa'. Ett par timmar i veckan hade vi sångövning, och då lärde vi oss många vackra psalmer och sånger."

Tiden gick fort och det förekom inga särskilt störande moment vid dessa tillfällen. Visserligen gav sig småsyskonen tillkänna ibland, lillminsten grät och måste ses om, och pysen närmast honom satt och jollrade på sitt vis, men de äldre barnen följde uppmärksam med de kvällar, då far gav sig tid att berätta om sina upplevelser eller om sin lärare Carl Johan Huss och Själevads första skola.

I.

CARL JOHAN HUSS

Huss var endast 22 år gammal, då han valdes till folkskollärare i Själevad. Men trots sin ungdom var han väl rustad för de makt-påliggande uppgifter, som väntade honom i den jämförelsevis stora församlingen. Han var inte heller främmande för denna, när han i början av vårterminen 1850 tillträdde befattningen. Sina upp-växtår hade han framlevat i den nybildade grannförsamlingen Mo, som avsöndrats från Själevad och blivit eget pastorat 1824. För-samlingens förste kyrkoherde Carl Michael Huss tillträdde tjänsten i Mo den 18 mars 1827, och nio dagar senare, nämligen den 27 mars, föddes i det prästhemmet sonen Carl Johan.¹

Fadern och därmed också sonen tillhörde den rikt förgrenade norrlandssläkten Huss, som härstammar från 1500-talsbonden Nils Ersson i Hussjö by, Hässjö socken i Medelpad. Tre av hans söner tog tillnamnet Huss efter hembyn, och en av dem, Erik Nilsson Huss, blev kyrkoherde i Torp. Det är från dennes två söner, som de nu levande släktgrenarna härstammar. Till en gren på mödernet hörde sundsvallsköpmannen Måns Huss, "Vildhussen," som blev orsak till uppkomsten av Döda fallet. En brorson till honom var den kände läkaren och nykterhetsmannen, generaldirektören Magnus Huss. Flera präster har utgått från den vittutgrenade hussläkten. Här må blott nämnas, att Carl Johans fader, Michael Huss, var son till kyrkoherden Er. Joh. Huss i Hammerdal.

¹ I Hernösands stifts herdaminne, del II, uppger Bygdén, att Carl Johan var född den 8 mars. Om denna uppgift vore riktig, skulle födelseorten vara Stugun eller Borgvattnet, i vilket pastorat fadern var kapellpredikant före hans tjänst i Mo, och i så fall skulle Carl Johan måst vara med om en lång vinterresa strax efter sin födelse.

MO SOCKEN

Då Michael Huss kom till Mo, hade som redan nämnts socknen blivit eget pastorat tre år tidigare. Samtidigt hade från Själevad av-skilts även Björna socken till eget pastorat. Anledningen till de nya sockenbildningarna var främst moderförsamlingens vidsträckta om-fattning från kusten upp till Lapplandsgränsen och de därigenom långa resvägarna, som befolkningen i inlandet hade att färdas till och från kyrkan. Som motivering för utbrytningen åberopades också den omständigheten, att kyrkan i Själevad var alltför liten och otillräcklig. Detta framgår även av en artikel i Hernösands stifts tidningar, nummer 12 1822, där det beträffande Mo heter:

"Sedan byarne Gottne, Östansjö, Hällen, Söderå, Flärke, Gala, Skortsjö, Västanbacke och Mo i västra delen af Själevads socken anhållit att på grund af lång kyrkoväg och trångt utrymme i moderkyrkan få uppbygga en ny kyrka i Mo by och efter dåva-rande kyrkoherdens i Själevad A. Nenséns afgång utgöra ett sär-skilt pastorat, blef detta af Kgl. Maj:t 3 okt. 1822 beviljat med villkor, att de enligt åtagen förbindelse skulle anskaffa prästbord åt den blifvande kyrkoherden. Själevadsborna jämte v. pastorn A. Sidner förklarade, att då moderkyrkan var så inskränkt till utrym-met, att äfven om kyrka tillkom i Mo en ombyggnad vore ound-gänglig, de ogärna såge sig gå miste om det biträde, som kunde på-räknas af dessa skogrika byar, hvaremot anfördes, att Själevad hade en större kyrkokassa till egen kyrkas vidmakthållande och nybygg-nad."

Folkmängden i de förenämnda byarna utgjorde drygt 500 per-soner. Det blev givetvis ganska betungande för dessa att fullgöra de skyldigheter, som de åtagit sig. Detta torde också ha varit anled-ningen till att 1848 lades till Mo socken ytterligare tre byar från Själevad, nämligen Österbacke, Västeralnö och Österalnö nordost om Moälven fram till Forsån, som mynnar ut i Hoppstafjärden, varigenom socknen erhöll sin nuvarande areal 177,1 kvkm.

Som redan nämnts hade moborna i sin framställning erbjudit sig att bygga kyrka. De hade också gått med på det av Kungl. Maj:t framställda villkoret för nybildningen, att de skulle svara för bo-ställe åt prästen.

Kyrkan byggdes i Mo by på backkrönet strax söder om Moforsen, och ”den invigdes 11 söndagen efter trefaldighet 1826, då v. pastorn C. G. Saedén provpredikade.” Fyra år senare försågs kyrkan med torn. Boställsjorden uppläts intill kyrkan strax väster om den tallmo, av vilken såväl byn som socknen fått sitt namn och som utgör gränsområde till moderförsamlingen. I västra skogsbrynet av denna tallmo byggdes prästgården. Men denna blev färdig först efter några år, varför prästfamiljen i väntan på den bodde i hyrd bostad.

MO BRUK

Strax nedanför Moforsen hade brukspatron J. C. Kempe sin anläggning Mo bruk, den ringa begynnelsen till den nu så omfattande Mo och Domsjö koncernen. Under de år Carl Johan Huss vistades i Mo, rådde efter dåtida förhållanden livlig verksamhet vid bruket. Sågen, som uppfördes 1779 och drevs med vattenkraft, kom under J. C. Kempes ledning 1823, och redan året därpå utökades antalet sågramar från tre till fyra. Dessutom anlades i närheten av sågen ett järnbruk. Tillverkningen vid såväl sågen som järnbruket ökade kraftigt under de följande decennierna. Men driften var säsongbetonad, därför att den var beroende av vattentillgången i forsen. Sågningen kunde pågå endast från våren fram till senhösten eller högst fem månader av året. En del av verksamheten vid Mo bruk överfördes till Domsjö ångsåg, som anlades 1865, och resten av driften jämte arbetsstyrkan flyttades över till den på 90-talet anlagda ångsågen på Norrbyskär. Sedan dess har vattenkraften i Moforsen icke utnyttjats i nämnvärd grad för industriändamål.

HEMMILJÖ

Här i Mo by i en omväxlande natur vid tallarnas sus och Moforsens brus var det, som den blivande läraren Carl Johan Huss växte upp och levde några lyckliga barnaår. Här strövade han omkring i skog och mark. Än var han nere vid Galaån för att bada och meta eller på marknaden i Gala-stan, än styrde han sina steg åt

motsatt håll till Moälven och den brusande forsen, än klättrade han uppe i det branta Rösåsberget, och vintertiden åkte han kälke och skidor i de branta backarna ner mot älven.

Då Mo bruk låg bara några stenkast nedanför prästgården, var Carl Johan ofta där nere och med vaket intresse betraktade, vad som försiggick där. Med beundran och spänning såg han, hur stora stockar — den tiden sågades endast grovtimmer — matades in i sågramarna, hur de grovtandade bladen skar sönder dem till bräder och plank i olika dimensioner, hur virket lades upp i stabbar, stora staplar, och hur det sedan lastades i stora flatbottnade båtar eller pråmar och fraktades till lastageplatsen vid Moälvens utlopp i Domsjöfjärden.

Men Carl Johan fick inte springa ute dagen i ända och hur som helst. I hemmet rådde tukt och ordning, och redan i mycket unga år måste barnen hjälpa till, så gott de kunde, i arbetet på gården. Socknen var liten, och bygdens befolkning levde i många fall under små ekonomiska förhållanden. Fortfarande kunde det förekomma, att barkmjöl blandades i brödet. Från Anundsjö socken, som ligger närmast väster om Mo, heter det i en skildring från 1842, ”att man blott några år tidigare haft för sed att även i goda år blanda bark i brödet, anseende det för lyx att baka bröd av säd allena.”

Tiden var hård flerstädes norr om Skuleskogen. Jordbruket och boskapsskötseln gav ägaren i vanliga fall endast vad som behövdes för gårdens behov och inte ens det de år, då frosten förstörde grödorna. Ännu ansågs skogen ha ringa värde. De stora och lättillgängliga träd, som avverkades för att fylla vattensågarnas behov, gav inte några lysande inkomster. Mo såg och även en del andra sågar hade tilldelats s. k. privilegieskog, där sågägaren ägde rätt att avverka mot endast några öres ersättning för varje träd. Arbetsinkomsten för timmerhuggning och -körning var också liten, och arbetarnas levnadsstandard låg i regel vid existensminimum.

Några bland bönderna i bygden Nordanskog skaffade sig extra inkomster genom att bedriva godshandel och ”sörköreri”. I synnerhet själevadsborna har sedan gammalt varit kända som handelsfolk. De företog resor till inlandet — Åsele, Lycksele och Vilhelmina, där de på marknaderna köpte upp pälsvark, skinn, renkött, fågel och andra produkter (godshandel), och sedan reste de med dessa varor till Uppsala, Stockholm eller andra mellansvenska städer, där

varorna avyttrades genom försäljning eller byte. Dessa resor, som benämndes sörköreri, företogs i regel på bestämd dag och av flera sörkörare samtidigt, så att det kunde vara ända upp till 50 foror i samma följe. På återresan hade de med sig en mängd andra olika slags varor, som de köpt eller bytt till sig, såsom kaffe och socker, kläder, sidentyger och dukar, konstverk och en massa krimkrams samt brännvin, konjak och viner och annat, som de visste skulle få en strykande åtgång i hembygden.

Under förra hälften av 1800-talet var antalet sörkörare ovanligt stort. En bidragande orsak därtill var den i nordanskogsbygden — särskilt i Nätra och Själevad — synnerligen livaktiga lärfyttillverkningen, vars berömda och efterfrågade alster transporterades med hästfordon till sydligare trakter.

Sörköriet kunde ge en ganska god extra inkomst åt sina utövarer. Men det var också många, som blev ruinerade på trafiken. Kortspel och spritbruk kännetecknade dessa färder, och rastställena var på sina håll ökända krognästen och spelhålör. Därför kunde det hända, att sörkörare hade genom spel och sprit samt även borgensförbindelser förlorat allt, så att de inte ens hade hästen och åkdonet kvar, när de kom tillbaka, och i vissa fall måste de gå från gård och grund. Därtill kom att många sörkörare försummade jordbruket och att ynglingar, som ofta körde foror på dessa resor, vande sig med ett utsvävande levnadssätt och förlorade lusten för kroppsarbete.

Det var närmast av dessa orsaker, som Örnsköldsvik grundlades 1842 som handelscentrum för bygden Nordanskog. Myndigheterna var av den meningen, att de med denna åtgärd skulle kunna reducera eller helt få slut på sörköriet. Bygdens senare utveckling har bekräftat, att köpingen och staden Örnsköldsvik i väsentlig mån bidragit till att infria dessa förhoppningar.

På grund av dessa förhållanden i bygdens liv och Mo sockens begränsade resurser i ekonomiskt hänseende under den första tiden i det nybildade pastoratet blev givetvis prästlönen jämte avkastningen från prästbostället relativt liten. Det gällde därför även i församlingens prästhem liksom i de andra hemmen inom socknen att iakttaga stor sparsamhet och inskränka utgifterna till det allra nödvändigaste.

Det var inte någon stor barnskara i detta prästhem, såsom det

eljest i allmänhet brukade vara i andra hem på den tiden. Carl Johan var yngst av syskonen. Hans äldsta syster Margareta, född 1819 hade dött redan påföljande år. System Catharina Elisabeth, född 1821, växte upp och vistades länge i hemmet samt gifte sig i 40-årsåldern med skolläraren och organisten Per Ödlund i Arnäs. Brodern Erik Johan, som föddes i Stugun 1824, blev student 1844 och skulle bli präst. I början av 1845 viaticerade han i de nord-ångermanländska socknarna för att få medel till fortsatta studier. Emellertid ådrog han sig en svår förkylning och måste lägga sig sjuk i Nordmalings prästgård, där han "ömt vårdad hos prosten Berlin" dog den 23 april.

Men även i detta hem, där Carl Johan växte upp, måste alla — även barnen — göra rätt för sig genom att delta i arbetet på gården. "Arbetsamhet befördar hälsa och välstånd och förhindrar många tillfällen till synd," var en grundläggande och mycket viktig uppfostringsprincip i det hemmet. Alltid var det någon uppgift lämplig för barn. I regel ålåg det äldre barnen att "syta," d. v. s. sköta och ha uppsikt över de yngre syskonen. Carl Johan, som var yngst, slapp visserligen den sysslan, men det var så mycket annat, som han måste uträtta. Han skulle bära in ved och vatten, sopa golvet och ibland även hjälpa till att diska, och under sommaren måste han delta i arbetet ute på åker och äng. Det var ingen brist på arbetsuppgifter, och Carl Johan var inte den, som drog sig undan och höll sig på latsidan. Det visar också inte minst hans händighet och verksamhetslust i praktiska göromål under hans senare år.

STUDIER

Då Carl Johan kommit upp i skolåldern, blev han ofta bunden vid läsövningar och läxor. Från början undervisades han i hemmet. Läraren, kyrkoherden själv, var sträng och såg noga till, att sonen fullgjorde sina läxuppgifter punktligt och ordentligt.

Fadern kunde dock inte fortsätta med att handleda sin sons studier någon längre tid. Han blev sjuk och avled den 3 juni 1836 i sitt 53 levnadsår. Därigenom korsades många planer icke minst

dem, som avsåg barnens studier. Det blev en bekymmersam tid för modern. Visserligen fick hon behålla bostället under nådåret, men sedan måste hon söka sig bostad och utkomst på annat håll.

Efter faderns död var det knappast möjligt för änkan att kosta på långa, dyrbara resor och underhålla båda sönerna i en från hemorten avlägsen skola under stor del av året. Det hade varit meningen, att båda skulle få genomgå Frösö trivialskola, där fadern hade studerat i sina unga år. Visserligen var det närmare till läroverk i Härnösand eller Umeå, men det var billigare inackorderingsmöjligheter på Frösön genom det med läroverket förenade kontuberniet, ett slags skolhem. Modern var angelägen om att den äldre sonen, Erik Johan, skulle få fortsätta studierna i denna läroanstalt för att sedan utbilda sig till präst. Däremot ansåg hon, att Carl Johan måste hållas hemma ännu något år.

Men även Carl Johan skulle gå i faderns fotspår och bli präst, åtminstone hade modern burit på den förhoppningen. Så länge han vistades i hemmet, såg hon noga till, att han så mycket som möjligt läste på egen hand, samt ordnade om, att han erhöll behövlig studiehjälp av församlingens v. pastor. Efter något år inskrevs även Carl Johan i Frösö skola, där han ganska snart visade sig vara begåvad med ett gott läshuvud och gjorde snabba framsteg. Men han nådde ändå inte fram till någon examen vid denna skola. Han måste avbryta studierna av allt att döma på grund av broderns hastiga död och av ekonomiska orsaker. Sedan vistades han en tid i hemmet, då han deltog i något slags förvärvsarbete. Han var dock inte nöjd med det. Han ville lära sig ett yrke och bli sin egen. Han reste till Stockholm, där han utbildade sig till bokbindare. Hans praktiska anlag och hans tidigare studier blev honom till stor nytta i detta yrke. Det dröjde heller inte länge, förrän han i sitt tjugonde år var färdigutbildad bokbindare. Han vitsordades också som en skicklig sådan, därom vittnar hans gesällbrev och icke minst hans gesällprov, som är ett mycket förnämligt "skinnband med guldsnitt och guldornament på permarna" till pastor primarius Hagbergs predikningar.

Huss' gesällbrev i bokbinderi den 29 juni 1847.

HÄRNÖSANDS SEMINARIUM

Fastän Huss tycktes ha särskild fallenhet för bokbinderiyrket, blev det dock inte detta, som för framtiden kom att utgöra hans huvudsakliga sysselsättning. Redan samma år, som han erhöll sitt gesällbrev, sökte han inträde till det nyinrättade folkskoleseminariet i Härnösand, där han efter endast två terminer eller sammanlagt sju månader och efter vederbörliga teoretiska och praktiska prov erhöll med goda vitsord avgångsbetyg den 5 juni 1848.

I folkskoleseminariets examenskatalog för åren 1844—1886 är C. J. Huss den 48:e av de vid seminariet utexaminerade eleverna. Han erhöll avgångsexamen i teoretiska ämnen den 22 maj och i undervisningsskicklighet den 5 juni 1848 och fick enligt examenskatalogen följande betyg:

"Välskrivning och räkning,	<i>berömlig.</i>
Svensk historia,	<i>med beröm godkänd.</i>
I övrigt*	<i>godkänd.</i>
uti praktisk examen,	<i>godkänd.</i>

Berömlig flit och mycket stadgat uppförande.

Deltagit 2 terminer. Stip. 31:32 Rdr.***

Enligt § 5 i 1842 års folkskolestadga ålåg domkapitlet i varje stiftsstad att bereda tillfälle för dem, som vilja "egna sig åt folk — lärare-kallet, att i ett seminarium erhålla undervisning och öfning i de till detta kall hörande ämnen". I anledning av denna bestämmelse "öppnades den 1 februari 1843 Härnösands seminarium för bildande av folkskolelärare."

Denna läroanstalt framträdde och verkade under mycket primitiva och ogynnsamma förhållanden. Under första tiden inrymdes

* Ämnen "i övrigt" omfattar enligt katalogen följande: Sv. språket, rättskrivning, kristendom, geografi, naturlära, allm. historia, kyrkosång, gymnastik, linearteckning.

** Stipendier började utgå 1846, och nr 21 är den förste elev, som erhöll sådant bidrag. De utgår sedan och varierar mellan 108 Rdr och 25 Rdr till synes avvägda efter resekostnaderna.

seminariet i ett hyrt rum, som var föga lämpligt för sin uppgift. Undervisningen blev givetvis lidande av de begränsade möjligheterna i olika avseenden. Seminarieadjunkten Gideon Sandahl skriver i sin historiska översikt över Folkskoleseminariet i Härnösand, (Kalmar 1910), att undervisningen bestreds "i nära två decennier av blott *en* lärare, som då givetvis hade att sköta seminariets alla läsåmnen, och någon klassindelning förekom ej. Enligt ett av det unga seminariets förste föreståndare, pastor Carl Sundberg, upprättat förslag till arbetsordning av år 1845, den äldsta dylika handling, jag påträffat, undervisades eleverna i kristendomskunskap 4 tmr, svenska språket 7 tmr, därav 3 tmr skrivning och 4 tmr satslära, historia 2 tmr, geografi 2 tmr, räkning 4 tmr, linearteckning 1 tme, sång 3 tmr och gymnastik 1 tme per vecka; naturkunnighet studerades under 1 egentligen till skrivning använd lektion, och till praktiska övningar voro inalles 12 tmr anslagna."

För inträde i seminariet krävdes, att inträdessökande skulle äga goda folkskolekunskeper. Men i en 1848 av föreståndaren avlämnad redogörelse till ecklesiastikdepartementet framhålles, att seminariet måst intaga elever, som ej ägde föreskrivet kunskapsmått och som särskilt skäl härtill anföres "den ringa frekvensen och faran för att, om inträdskraften skärptes, brist på elever skulle uppstå." S. H. Wagenius, som var seminariets föreståndare eller rektor från 1846 till 1877, skriver i en översikt av seminariets utveckling, vilken översikt ingår i årsberättelsen för 1863—1864, "att det på den tid föreståndaren var ensam lärare funnits elever, som saknat förkunskaper och som i följd häraf under första terminen måst delta i öfningsskolans arbeten dels såsom lärjungar, dels såsom biträden åt läraren." Liknande uttalanden förekommer även i ett par andra sammanhang.

Under den tid Huss vistades vid seminariet, saknade det egen egentlig övningsskola. Enligt Sandahl sörjde man i förstone för elevernas praktiska utbildning "på det sättet, att barn i stadens år 1842 upprättade lancaster- eller fattigskola utvaldes och åt seminaristerna överlämnades till undervisning och uppfostran. Dessa från fattigskolan tagna barn utgjorde under några år en verklig och fristående övningsskola. — Man ville ej träda i närmare förbindelse med lancasterskolan själv, enär den 'varken med avseende på lokal eller ordning i övrigt' ansågs lämplig såsom övningsskola."

Hösten samma år, som Huss erhållit sin lärarexamen, erhöi seminariet ett rum i övre våningen i stadens nybyggda skolhus intill domkyrkan. Att det även sedan rådde primitiva förhållanden, framgår av den beskrivning, som framlidne överläraren Olaus Nordin lämnat om seminariet och dess verksamhet, vilken beskrivning återfinnes i ÅSU, del 47—48, sid. 173—176. Nordin genomgick seminariet 1854—1857 och var sedan en kort tid anställd vid dess övningsskola. Några axplock ur hans skildring må anföras:

”Den tiden var seminarium ännu s. a. s. i sin barndom. Föreståndaren hade ju att ensam sköta alla ämnen, undantagandes sång; hela sin lärotid skulle eleverna vid morgonbönen vara nere i den med seminariet förenade folkskolan och första timmen där tjänstgöra som monitörer (praktisera) i var sin växelundervisningscirkel om 5—12 disciplar. Sista terminen borde de en hel vecka helt och hållet leda skolan. Dessa monitörer voro nog pålitligare än de, som togos bland barnen.

Seminariet hade endast ett rum i folkskolehusets övre våning. (På motsatta sidan var navigationsskola.) Nykomna elever måste i tur sköta eldning och städning; ingen städerska eller vaktmästare bestods. Det var nästan omöjligt att få salen varm. Under kalla vinterdagar måste lärare och elever sitta klädda i överrockar eller pälsar samt lappskor eller bottforer. För skurning till examina samt möjligen någon gång under terminen legdes på statens bekostnad. Nödigt lyse och ved bestods också.”

Om elevernas utbildningstid skriver Nordin:

”För begåvade och flitiga elever, som vid inträdet hade goda folkskolekunskaper, krävde ’kursen’ i regel två år. Men det fanns också sådana, som måste hålla ut längre.” Som exempel härpå nämner han en 37 årig f. d. bonde från Junsele, om vilken han säger: ”Efter 4 ½ år fick han icke fullständigt avgångsbetyg utan blott ett generellt intyg över sin vistelse vid seminariet. (Han skötte sedan i flera år en mindre folkskola samt var en tid resepredikant.)” Han nämner vidare en hornblåsare vid Jämtlands regemente, vilken ”kunde icke taga examen, oaktat han vistats 4 år vid seminariet,” och tillägger: ”på samma sätt torde det ha kommit att gå med den ofärdige, 35-åriga Bäckström från Jämtland, därest icke församlingen redan på förhand utkorat honom att bli dess lärare. Strax efter utfärdandet av 1842 års skolstadga gällde det nämligen att

så fort som möjligt skaffa lärare. Om en församling utkorade någon yngling och sände honom till seminariet, fick han där gå igenom kursen på särskilt lindriga villkor. Avgångsexamina hölls vid varje höst- och vårtermins slut.”

*

Det var under nu relaterade betingelser och förhållanden, som Carl Johan Huss studerade till folkskollärare vid seminariet i Härnösand. Den som haft förmånen att i någon mån se och lära känna den alltid livaktige och verksamme Huss, anar, att han — den blivande läraren — här i ”semis” kände sig som fisken i vattnet. Här kunde han ge fritt utlopp för sin verksamhetslust, och här deltog han med liv och lust i de praktiska sysslorna, eldning, städning och annat sådant. Tack vare sina goda förkunskaper, kunde han tillgodogöra sig undervisningen med goda resultat och vitsord samt framgångsrikt fullgöra de praktiska uppgifterna i övningsskolan. Detta var också anledningen till att han var färdigutbildad på den jämförelsevis korta tiden av endast två terminer på tillsammans cirka sju månader, nämligen höstterminen från den 1 september till början av december och vårterminen från 1 februari till 31 maj. Visserligen kan även han ha blivit ”utkorad och sänd till seminariet” av sin hemförsamling, och att det var orsaken till att han så fort övergav bokbinderiyrket som egentlig förvärvskälla och i stället slog sig in på den obeprövade folkskolläraryrket, men i så fall var en sådan åtgärd av moborna för att tillförsäkra sig den välkände och omtyckte Huss till lärare endast ett plus till hans egna insatser och hans fallenhet för kallet. Att han valde lärarkallet uppges i en minnesruna över honom skulle ha berott på, att han drevs därtill av sin lust för studier.

Sedan Huss avlagt folkskollärarexamen och kort därefter skaffat sig kompetens och rätt till att utöva vaccination, blev han anställd som lärare i sin hemförsamling. Moborna behövde en lärare, och det föll sig naturligt, att Huss, vare sig han var utkorad eller inte, skulle anställas. Det var också till fördel för honom att få denna plats, som gjorde det möjligt för honom att bo tillsammans med mor och syster, vilka fortfarande hade sin bostad i Mo.

Här i sin hemförsamling skulle Huss ensam undervisa socknens skolpliktiga barn. Med verkligt allvar och levande intresse tog han itu med den svåra uppgiften, och det dröjde ej länge, förrän han hade gjort sig känd som en energisk och duktig lärare. Detta rykte spreds snart till angränsande socknar och i synnerhet inom Själevad. Där hade skolstyrelsen haft bekymmer för att få en lärare till den nyinrättade fasta skolan. Sex gånger måste platsen annonseras ledig, innan någon sökande anmälde sig, och sedan denne blivit vald och tillträtt tjänsten, stannade han kvar endast ett år. Det var av denna anledning, som Huss en höstdag 1849 fick besök av ett par kommunalmän från Själevad, vilka hade uppdrag att underhandla med honom om lönevillkor, för att han skulle antaga en ledig lärartjänst i denna socken.

Det tjänstgöringsbetyg, som Huss erhöll i Mo, är ett vackert uttryck för skolstyrelsens uppskattning av hans person och lärargärning. Det har följande lydelse: "Folkskolläraren Carl Johan Huss, som nu ämnar söka lärarebefattningen vid Själevads folkskola, är född den 27 mars 1827 i nedannämnda församling.

Under den tid af 1 år, som han härstädes varit såsom skollärare anställd, har han ådagalagt skicklighet och mycken nit samt för öfrigt i sedligt hänseende städse visat ett berömvärdt uppförande, hvilket honom till välförtjänt uppmuntran och framgång härigenom intygadt varder af, Mo den 17 Augusti 1849.

J. O. V. Klockhoff

Past. i Mo
Cigill

P. M. Klockhoff*

Adj. past:s
Cigill."

SKOLVÄSENDETS RINGA BEGYNNELSE I SJÄLEVAD.

När stadgan angående folkundervisningen i riket utfärdades 1842, fanns ingen skola i Själevads socken. Barnen undervisades i läskonsten och kristendomens huvudstycken i hemmen, vanligtvis

* P. M. Klockhoff, son till pastor Klockhoff, var då brukspredikant.

av sina föräldrar eller av någon anlitad läskunnig person. Läskunnigheten var dock ganska allmän och relativt god. Biskop Almqvist, som förrättade visitation i Själevad den 4 april 1825, hade intet att anmärka men låter anteckna till protokollet: "I denna församling finnes ingen Skolmästare utan undervisa de flesta föräldrar själfve sina barn, hvarjämte icke allenast äldre personer i byarna, utan ock församlingens Klockare, biträda vid undervisningen; och inhämtade Biskopen med fägnad, att fattige barn, som sakna föräldravård, blifva på församlingens bekostnad uppfostrade."

Församlingens kyrkoherde, prosten Carl Johan Holm, var under följande år den drivande kraften i att giva Själevad ett ordnat skolväsen. Holm var en föregångsman och ledaregestalt på många områden. Född i Finland 1781 och äldst av nio syskon blev han efter hårda och växlingsrika öden — bland annat som fältpräst under finska kriget — utnämnd till kyrkoherde i Själevad 1824. Här grep han in med kraft på att skapa ordning och reda genom att bekämpa det då rådande superiet, genom att organisera ordnad hjälp åt de fattiga, genom att vägleda bönderna och själv gå före med gott exempel ifråga om jordbrukets skötsel och mera sådant. Han var en bland initiativtagarna till grundandet av köpingen Örn-sköldsvik.

Synnerligen angelägen var han om att folkundervisningen skulle höjas. Han vakade över, att föräldrarna med omsorg övade sina barn i läskonsten, han tillhöll kaplan och klockare "att med flit drifva barnaläran," och han verkade med finnets sega envishet för att en skola skulle inrättas i socknen.

År 1836 påpekade han vid en sockenstämma, "att behovet av en skolmästare var stort i församlingen, som ägde öfver 3.000 invånare, och där de fattigas antal på sednare åren betydligt förökats." Han föreslog, att en folkskola skulle inrättas och att "sockenmännen skulle bevilja en kappe korn om året af hvar Bonde, till lön åt en Skolmästare." För sin egen del erbjöd han ett betydande bidrag in natura till lärarens lön. De flesta av stämmodeltagarna motsatte sig förslaget, då de "kunde ej öfvertygas om behovet och nyttan af en Skolmästare." För sockenmännen var den ekonomiska konsekvensen av ett bifall till förslaget avgörande för deras inställning.

Holm böjde sig också denna gång för majoriteten och fann för gott att uppskjuta frågan tills vidare. Men desto mera arbetade han

på att förbättra undervisningen i hemmen och genom att inrätta s. k. söndagsskolor. I en skrivelse, som han efter ett kontraktsmöte 1838 avsånde till domkapitlet, meddelar han, att föräldrarna själva på denna ort kunna lära sina barn läsa samt göra det också för det mesta, varefter han tillägger: "Och som presterskapet i detta kontrakt vid sammankomsten den 24 sistlidne januari fattade det enhälliga beslutet att hädanefter alltid om sommaren strax efter slutad såningstid hålla så kallade söndagsskolor med alla barn, som till Herrens nattvard icke blifvit admitterade, samt sedermera om vintern dermed fortfara, så kunna folkskolor på denna ort anses vara af behovet mindre påkallade än på många orter i riket."

När 1842 års folkskolestadga kom ut, fick Holm anledning att ta upp frågan på nytt. Vid sockenstämman den 9 oktober 1842 föredrog han den nyutkomna förordningen och "förklarade innehållet i den." Stämman var även nu motvillig och ansåg, "att alla åtgärder till folkskolors inrättande i denna socken borde få hvila." Den i stadgan medgivna möjligheten till uppskov borde utnyttjas i avvaktan på utslag i en process om ett testamente, vari bonden Abraham Persson i Alnö förordnat, att efter hans död (1836) skulle till socknen utgå 4.000 riksdaler, varav räntan skulle användas till lön åt en skolmästare för att undervisa minst 8 fattiga barn.

Två år senare gjorde Holm en ny framstöt, denna gång närmast i anledning av ett cirkulär från domkapitlet. Vid detta tillfälle framlade han en utförlig utredning, vari han bland annat påpekade, att antalet barn, som enligt stadgan skulle undervisas i folkskolan, var 420 och att cirka 200 av dessa befunno sig i sådana omständigheter, att församlingen måste bereda sig på att bekosta både deras kläder och underhåll under skoltiden. Han föreslog, att stämman skulle besluta uppföra ett skolhus, vari borde finnas tvenne skolsalar med plats för 200 barn i vardera samt dessutom ställa till förfogande boningsrum och uthus åt skolmästaren. Något positivt beslut blev det inte, utan avgörandet ställdes på framtiden även denna gång.

Men bara ett halvt år senare, å sockenstämman den 12 januari 1845, förde Holm fram skolfrågan på nytt. Troligen hade det blivit avslag på framställningen om uppskov, anteckningar därom saknas, och nu beslöt stämman, att en folkskola skulle inrättas i Själevad. Protokollet därom är ett skolhistoriskt aktstycke av stort intresse.

Det är synnerligen omfattande och innehåller nära nog alla de problem, som skolan senare hade att brottas med, samt en mängd detaljer och riktlinjer för skolväsendets anordning och utformning inom socknen. Utom beslutet, att en fast skola vid kyrkan jämte ambulerande skolor i utbyarna skulle inrättas, upptar det bestämmelser om, t. ex. skolstyrelsens sammansättning, skolmästarens anställning och tjänstgöring, skolhusets uppförande, vartill pastorn uppvisade en ritning och erbjöd ett markområde i det s. k. Dämpriset öster om kyrkan, samt grunderna för sockenbornas deltagande i skolbyggnaden, och enligt dessa grunder skulle materialier, körslor och annan kostnad utgå efter skatt, "men dagsverk vid gängled efter rök."

SJÄLEVADS FÖRSTA SKOLHUS.

Enligt förenämnda protokoll hade prosten Holm med seg envishet drivit igenom sin vilja och fått sockenmännen att gå med på att i första hand inrätta en fast skola och uppföra ett skolhus jämte skolmästarbostad och uthus i kyrkroten. Men det skedde icke utan motvilja och tveksamhet, och ansatser till att förhåla verkställigheten av beslutet saknades inte. Man gjorde gällande, att den erbjudna tomten i Dämpriset i närheten av Mycklingstjärnen var olämplig, och förslag väcktes, att skolhuset skulle sammanbyggas med sockenstugan på kyrkvallen. På grund av dessa meningsskiljaktigheter om platsen för skolhuset blev byggnadsarbetet uppskjutet till maj 1846. Då enades man om att skolan skulle byggas, "strax öster om nya kyrkogården uppå den s. k. Lilla Sand" på en tomt, som var 75×72 alnar stor. En tidigare tillsatt byggnadsnämnd på nio personer fick nu förverkliga sitt uppdrag. Till byggmästare utsågs förre kyrkvärden Olof Svensson i Lungånger, och skulle han enligt stämmans beslut "bygga sockenstugan i nedre våningen och skolsalen i den öfvre." Skolsalen sträckte sig tvärs över husets hela mittparti och kunde rymma högst 100 barn. I skolhusets södra ända hade läraren sin bostad, fördelad på båda våningarna, och i norra ändan av huset fanns en vindskammare, som senare under många år utgjorde småskollärarinnans bostad. Hösten 1847 stod socknens och därmed även köpingen Örnsköldsviks första

skola färdig att tagas i bruk. Något senare samma år beslöt stämman, att skolhuset "skulle brandförsäkras för 3340 rdr banco samt väggyret, klockan och övriga inventarier till 200 rdr banco."

SKOLANS REGLEMENTE.

Året innan sockenstämman fattat något beslut i skolfrågan, hade prosten Holm utarbetat förslag till föreskrivet reglemente för Själevads skoldistrikt och insänt det till domkapitlet. Men först efter två års väntan, nämligen till den 9 december 1846, blev reglementet fastställt. Holm hade i sitt förslag givit uttryck för sina egna synpunkter på skolan och fogat till de allmänna föreskrifterna vissa särbestämmelser, bl. a. att flickorna skulle ha kortare lästid och att gossar och flickor skulle undervisas var för sig på skilda tider av året. Som motivering för sin ovilja mot samundervisning anför han senare i protokoll den 8 januari 1865 följande: "En större mängd gossars och flickors sammanvaro på egen hand gifver anledning till många oordningar och syndiga förehafvanden. — Och att gifva flyktiga och lättsinniga ynglingar tillfälle därtill, anser jag icke vara rätt handlat, allraminst där otuktlasten ibland ynglingar i så hög grad florerar. Det kan väl aldrig försvaras inför Gud och människor, att otuktlasten redan under skolgången lämnas tillfälle att insmyga sig i ynglingahjärtan. Nej, här på orten är högst nödvändigt söka förekomma sådant."

Emellertid vann Holm icke domkapitlets gillande för sina synpunkter, utan vissa partier därav kom icke med i det fastställda reglementet. Men likafullt förelade han stämman sina särmeningar och lyckades få sockenmännen att besluta, att gossar och flickor skulle hållas åtskilda och att gossarnas skoltid skulle vara fem månader och flickornas endast tre månader av året.

SOCKNENS FÖRSTA LÄRARE.

Skolstyrelsen och sockenmännen måste också utreda och fatta beslut om skolmästarens löneförmåner och anställning vid den ny-

Själevads gamla kyrka och första folkskolebyggnad samt dess första propellerbåt byggd på Göranssons båtvarv beläget strax till vänster om den nya bron över Prästsundet.

inrättade fasta folkskolan i Själevad. Lönen bestämdes 1846 till åtta tunnor spannmål, hälften råg och hälften korn, samt 100 rdr banco inklusive ersättning för kofoder. Dessa förmåner ansågs vara något högre, än vad stadgan föreskrev. Men ändå måste tjänsten annonseras ledig sex gånger i den officiella tidningen, innan någon sökande anmälde sig. Den ende, som slutligen sökte, var folkskollärareleven Eric Johan Sjölund, vilken, född 1820, "hade ganska vackra betyg både från folkskolärareseminariet som ock uti musik och sång." Sjölund valdes den 7 februari 1847 och blev således socknens förste skolmästare. Men då han ganska snart sökte och erhöll en förenad lärare- och klockarbefattning på annat håll och lämnade sin lärartjänst i Själevad redan vid 1849 års utgång, måste sockenborna söka erhålla en annan lärare i stället. Det var under det förberedande arbetet härmed, som länsman N. P. Engblom,

Högenäs och bonden N. P. Lindström, Överhörnas, erhöll stämmans uppdrag att ”med skolläraren C. J. Huss i Mo uppgöra om det billigaste accord, hvarpå han kunde ingå emot bestridande af skollärarsysslan härstädes.” Huss begärde en förhöjning av den förut bestämda lönen med 66 rdr 32 skilling banco. Något senare vid sockenstämmans behandling av ärendet meddelade ordföranden, att den av Huss begärda löneförhöjningen inte skulle komma att drabba församlingens medlemmar utan utgå ur skolkassan och att denna var tillräcklig för ändamålet, helst som hälften av mantalspengarna enligt riksdagens beslut 1845 utgick ”till församlingen blott och endast för skollärens aflönande.” Men trots dessa upplysningar beslöt stämman pruta ner den begärda löneökningen till hälften. Huss anmälde sig dock till tjänsten och hade två medsökande. Den 20 januari 1850 förrättades val, varvid Huss erhöll alla röster utom två, och blott någon vecka senare flyttade han jämte mor och syster från Mo till lärarbostaden i Själevads nybyggda skolhus.

SJÄLEVADS SOCKEN VID MITTEN AV 1800-TALET.

Då Själevads socken i många avseenden, särskilt ifråga om befolkning och näringsliv, var åtskilligt annorlunda förr, än vad den är i våra dagar, torde en kort återblick på förhållandena i Själevad för 100 år sedan vara påkallad såsom bakgrund till efterföljande beskrivning om Huss' betydelsefulla verksamhet därstädes.

Bygdens ytbeskaffenhet, de höga bergen och dalgångarna mellan dem samt Moälven i mitten, var då i stort sett likadan som nu. Men ifråga om bebyggelsen och näringslivet var det betydligt annorlunda. Skogen stod ännu mestadels orörd och trängde långt in på marker, som sedan blivit uppodlade. Landytan har ökat, och samtidigt har älvens vattenområde minskat. Prästänget och Svedjeänget, en sträcka på cirka tre km, var till stor del sumpmark för 100 år sedan.

Industrien hade ännu inte gjort sitt intåg. Det fanns bara ett par båtvarv, det ena på Moälvens västra strand mitt emot kyrkan och det andra på Varvet i närheten av Örnsköldsvik, samt en mindre vattensåg i Fors by i socknens norra del.

Befolkningen utgjordes mestadels av bönder, som skötte sina jordbruk efter sekelgamla metoder. Linodling och lärftstillverkning samt fårskötsel utgjorde viktiga binärningar. Själevadsborna har sedan långt tillbaka i tiden varit kända för sitt intresse för bytshandel och köpenskap. Ända sen medeltiden har Själevad, i synnerhet dess innerbygd, varit centrum för lanthandeln och ”sörköreriet” i norra Ångermanland, och ovanligt många bönder i denna del av socknen ägnade sig däråt.

Den övriga befolkningen bestod av inhysesghjon och dagsverks-torpare. Särskilt de senare, som hade sin lilla stuga på ett litet arrendetorp vanligen i byns utkant, levde tidvis under synnerligen primitiva och torftiga förhållanden. Missväxt och förfrusna sädesåkrar förekom ofta. Husbehovsbränning — även i smyg sedan den förbjudits — och dryckenskap florerade.

Sambebyggelsen och självhushållet var ännu rådande. Bondgårdarna i byn låg vanligen hopgyttrade intill varandra. I de flesta fall var husen omålade, och de gav med sin grå färgton ett trist intryck. Laga skifte hade påbörjats, men det blev slutfört först under senare hälften av 1800-talet. Mest allt, som erfordrades för gårdens behov, måste frambringas inom hemmet. Den tidens levnadsförhållanden och livsföring byggde huvudsakligen på självhushållet.

Men en ny tid var på väg, en brytningstid, då sekelgamla traditioner, hemliv och självhushåll, bystämmor och sambebyggelse undergrävdes och måste falla undan för vad en ny tid bar i sitt sköte. Magister O. Carli har i en intressant artikel i Ångermanlandsbygd under titeln: I Norra Ångermanland på 1830- och 1840-talet, karakteriserat tidsläget sålunda: ”Livet var traditionsbundet, och samhällsbilden statisk. Men en ny tid stod vid synranden. Och under dessa årtionden flög dess stormfåglar in över vårt landskap. De kom med bud från sydligare trakter om kollektivismens upplösning och individualismens genombrott, om traditionalismens kamp mot kraven på nyheter och modernitet, om penningens värde och penninghushållningens bekvämlighet. De varslade om nya maskiner, som skulle lätta arbetets börda, och de siade om nya vindar också på det andliga livets område. Under 1830- och 1840-talen började 'det gamla Norrland' förlora greppet om våra bygder, och under de närmast följande årtiondena lades grunden till 'Stor-Norrland'.”

Vad Carli i denna artikel skrivit om norra Ångermanland äger särskild tillämpning på själevadsbygden. Där hade ett uppvaknande redan börjat. Som redan nämnts hade prosten Holm lyckats genomföra flera betydelsefulla reformer, av vilka en del, såsom en ordnad arbetsinrättning och fattigvård, framstod som mönster för andra landsändar. Industrialismen hade redan vid halvsekelskiftet satt sin prägel på bygdens liv, främst på grund av den ökade efterfrågan på sågade trävaror. Den relativt livliga utskeppningen därav dels från Mo bruk och dess lastageplats i Domsjö och dels från Ödbergs såg i Fors och dess utskeppningshamn vid Örnsköldsvik gav såväl bönder som dagsverkstorpore och deras söner säsongarbete och en behövlig extra inkomst. Dessutom var det många själevadsbor, som under somrarna arbetade vid sågverk i Ådalen, där sågverksrörelsen kommit tidigare i gång än i norra delen av provinsen.

Fil. dr Holger Wichman, som skrivit Örnsköldsviks historia 1842—1942, ger i denna en intressant inblick i brytningstiden mellan — enligt hans beteckning — linåldern och träåldern och belyser framställningen med utdrag ur en skrivelse 1855 av handlanden och trävarupatronen Johan Ödberg. I denna skrivelse redogör Ödberg för den tilltagande träskeppningen från Örnsköldsvik, som — enligt hans uppfattning — visserligen var obetydlig i jämförelse med grannstädernas men likväl ”uppmuntrande för den, som närmare känner den manliga befolkningens i den omkringliggande orten urgamla seder och arbetsvanor, vilka mer gått ut på att i all maklighet vid eldbrasan förrätta någon kvinnlig sysselsättning såsom spånad, strumpstoppning och mera dylikt än att mitt uti den stränga vinterkylan förrätta det ansträngande skogsarbetet, men sedan spinnrocken en gång utbyts mot yxan och det förvekligande arbetet vid spiselns emot det hårdande arbetet i skogen, är det anledning hoppas, att de rika och ännu högst litet anlitate skogstillgångar, som orten häromkring erbjuder, oförtövat skola medgiva en mångdubbelt större skeppning än den, som hittills varit möjlig.”

Ödbergs förhoppning i berörda avseende infriades över förväntan. Visserligen dröjde det ännu några år, innan någon ny industri-anläggning såg dagen i själevadsbygden, men väntetiden utnyttjades för en del arbeten, som gav färg åt bygdens liv och likasom beredde vägen för industrien.

Ett par sådana för bygden betydelsefulla arbeten kom till utfö-

rande i närheten av den förut omtalade fasta skolan i Själevad. Den gamla, bräckliga pålbron över Moälven vid Prästsundets östra del — från Rosenborg till prästgården — visade sig också vara både för låg och för trång för de ökade virkestransporterna och för de ångbåtar, som börjat trafikera älven. Den revs därför bort, och en ny bro med stenlagda landfästen och med bredare och högre genomfartsleder byggdes över västra delen av Prästsundet på den plats, där den nuvarande bron är belägen. Om denna brobyggnad, som blev betydligt dyrare än beräknat, står att läsa bl. a. följande i sockenstämmoprotokollet den 8 februari 1852: ”I anseende till den dryga kostnad, som uppförandet af den nya landsvägsbron öfver Själevadssundet och landsvägens omläggning i sammanhang därmed åstadkommit, skulle Själevads Socknemän genom ombud ingå till Kongl. Maj:t med anhållan om bidrag.” Den nya bron blev — trots dryga byggnadskostnader — ändå inte tillräckligt hög för sjöfartens behov, varför ångbåtarna måste förses med skorsten och master, som kunde fällas ner, då den skulle passeras.

Utom anläggandet av tillfartsvägar till den nya bron måste även andra rätt så omfattande vägbyggen företagas för att underlätta de ökade transporterna landvägen från inlandet till kusten och tvärtom. Vägen på södra sidan om Moälven från Själevadsbron till Domsjö hade sedan gammalt gått i en stor krok upp inunder Svedjeberget. Det hade förut inte varit möjligt att ge denna väg en rak sträckning av den anledningen, att stora sumpmarker i Prästänget och Svedjeänget hindrade. Det senare hade tidigare varit en vik av Veckefjärden och sedan en grundvattensjö. Men nu hade dessa områden, tack vare landhöjningen och utdikning, blivit så fasta, att en ny landsväg kunde byggas över dessa marker och Svedjeholmen, en nära nog spikrak sträcka på cirka 7 km. Sedan Björna och Mo samt Örnsköldsviks köpingsområde avskilts från Själevads socken, omfattade denna en areal av drygt 318 kvkm, utgörande dels bygden omkring nedre Moälven, dels byar och betydande skogsområden i norr mot Björna och i väster mot Nätra och Sidensjö och dels byar, öar och fiskelägen ute vid kusten.

Även på det andliga och sociala området märktes brytningen mellan gammalt och nytt. Gamla nedärvda vanor, seder och bruk, såsom hembränning, spritmissbruk och mera sådant, brännmärktes och motarbetades av i synnerhet prosten Holm. Han vakade över,

att sockenborna besökte gudstjänsten, han beivrade den olagliga hembränningen och de vanliga supkalasen på kyrkvallen i samband med gudstjänsterna. Det hände ibland, att han under gudstjänster, då komministern predikade, gick till stallrummen och drev de mer eller mindre berusade personerna framför sig till kyrkan, där han sedan inför hela församlingen talade strängeligen mot oseden med s. k. "vallkalas" och mot dryckenskapslasten i allmänhet.

Den väckelserörelse, som i ångermanländska bygder närmast hade sitt upphov av bl. a. pastor Per Brandell i Nora, gjorde sig påtagligt till känna och fick en säregen följdverkan i Själevad, där Anna Johansdotter — "Mor Anna" — började samla en del av de väckta till läsmöten. Då dessa stred mot konventikelplakatet och myndigheterna, särskilt Holm, sökte förhindra dessa möten och beivra förseelsen, bildade Mor Anna och hennes anhängare en egen församling, där de från 1854 började förrätta egna dop och nattvardsgångar och därmed bröt sig ur gemenskapen med statskyrkan. Stridens vågor gick höga, och hårda ord fälldes från ömse håll. Konventikelplakatet föredrogs ofta i kyrkorna, och samtidigt "uttalades stränga varningar och hotelser mot de gårdsägare, som uppläto rum för annaniternas sammankomster." Annaniterna försvarade sig både muntligt och skriftligt, och ej sällan använde de mycket hårda omdömen om sina motståndare och allra mest om Holm, som de påstod vara "i allt en djävulens tjänare."

Holm var inte svarslös han heller. I sitt utlåtande om de 63 själevadsbor, som 1854 på hans anmälan blivit instämnda till tinget för att stånda till ansvar för obehörigt utdelande och anammande av den heliga nattvarden, betygsätter han Mor Anna och hennes verksamhet med bl. a. följande mening: "För lugnet i församlingen är Anna Johansdotter en högst farlig människa, ty hon förvillar och förleder enfaldigt folk i så hög grad, att jag tilltror mig kunna intyga, att om hon för 15 à 20 år tillbaka hade blifvit landsförvisad eller flyttat från hela orten, så skulle inga separatistiska söndringar i Själevads församling nu hafva existerat."

Bland dem, som blifvit väckta och fått en ny livsinställning genom väckelserörelsen, var det långt ifrån alla, som gjorde gemensam sak med annaniterna. De flesta var lojala gentemot statskyrkan, även om de tyckte mången gång, att Holm i sin predikan och sina rigorösa krav på människans vandel var alltför lagisk och sträng.

Holm var nog en rättskaffens man och även godhjärtad. Men å andra sidan var han en härskarnatur, som krävde omutlig lydnad. Genom sina anspråk på att vara allenarådande i församlingen kom han stundom i konflikt med åtskilliga sockenbor, och några av dem blev hans svåraste vedersakare. Främst bland dessa var länsmanen N. P. Engblom, vanligen benämnd "själa-kungen", samt den framstående riksdagsmannen P. O. Hörnfeldt. Om den senare berättas, att han en gång, när han "gick och läste för prosten", blev strängt tillrättavisad för någon förseelse — läsbornen fick ofta erfara prostens vrede. När Hörnfeldt sedan kom ut från lästugan, skrev han med rödkrita på dörrens utsida: "Härinne bor en finne Med argt och vresigt sinne."

Många protokoll, som prosten fört vid sockenstämmor och sammanträden med kyrkoråd och skolstyrelse, är belysande för motsatsförhållandet mellan Holm och förenämnda sockenpampar. Det är märkliga aktstycken, som talar om en envis kamp mellan stridiga viljor. I ett sådant protokoll den 27 juli 1859 över sockenstämmans beslut att avslå hans framställning om fastställelse av ett tidigare väckt förslag om prästernas tjänstetid, utvecklar han i en paragraf på drygt två foliosidor sina argument mot sina vedersakare och samtidigt bedyrar, att han alltid och i all sin verksamhet låtit sig ledas av ärligt uppsåt och att han sålunda var ren inför både Gud och människor. Ett annat protokoll, fört vid ett skolstyrelsesammanträde 1861, är i vissa avseenden både till formen och motiveringen det förenämnda ganska likt. Då det gäller skolväsendet, torde följande utdrag därur väl fylla sin plats såsom belysande exempel:

"Sedan längden på barn i skolåldern blifvit i skolan genomgången, och alla barn, som uteblifvit från skolundervisningen, blifvit antecknade, förklarade ordföranden, att han skulle vidtaga de åtgärder, som Kongl. förordningen föreskrifver. Engblom ville, att skolstyrelsen skulle tillfrågas därom, men jag förklarade, att det var Pastorn i församlingen och icke skolstyrelsen, som skulle utdela varningar. Därpå begärde Engblom, att en annan fråga skulle framställas till skolstyrelsen, och när jag sade mig vara den, som hade att fråga, yttrade Engblom med hetta, att han hade lika stor rätt att framställa frågor som jag. Vidare framhöll Engblom, att barn från de mest avlägsna byarna endast skulle gå en dag i veckan, och fordrade med skärpa, att beslut härom skulle intagas

i protokollet. Jag förklarade, att endast ordföranden äger rätt att framställa proposition. Därefter begärde jag, att skolstyrelsens ledamöter enligt 4:e § i reglementet skulle fördela lästerminen emellan sig, så att var och en fick en viss bestämd tid, då han skulle öfva tillsyn öfver undervisningen i vår skola. Engblom svarade, att detta ville ledamöterna besluta om, då ordföranden var frånvarande, men jag fordrade, att frågan skulle avgöras vid ordinarie sammanträde. Hörnfeldt yttrade, att detta står ej i reglementet. . . . Som sinnesstämmningen nu var emot allt hvad jag föreslog, och jag ansåg mig kunna uppträda inför Guds domstol och visa mitt hjärtas renhet och goda afsikt, så upplöste jag sammanträdet med innerlig bön till Gud, att han måtte förläna mig nåd att bära det hårda öde, som jag efter en lång tjänstetid och med varmt nit för församlingens sanna väl nu blifvit drabbad av.”

Dessa rader om Själevad har i all korthet velat ge en bild av det verksamhetsfält, där skolläraren Carl Johan Huss skulle svara för undervisningen av socknens skolpliktiga barn och där han under drygt 50 år kom att fullgöra sin egentliga livsgärning. De stridigheter, som förekom mellan ordföranden och en del ledamöter i skolans lokala ledning och vid sockenstämmor, synes inte ha berett Huss några nämnvärda svårigheter. Tvärtom tycks han ha åtnjutit förtroende och välvilja från båda parterna. Ej länge efter det Huss tillträtt lärartjänsten i Själevad, tog Holm honom ofta till hjälp med skrivgöromål. Sockenförvaltningen låg ännu under sockenstämman, och i denna var kyrkoherden självskriven ordförande. Genom detta skrivarbete blev Huss väl införsatt i sockenstyrelsen och de lagar och förordningar, som reglerade denna, vilket gjorde honom särskilt väl skickad för de många kommunala uppdrag, som han sedan hade att fullgöra.

HUSS ENSAM LÄRARE FÖR SOCKNENS FOLKSKOLEBARN.

Enligt sockenstämmans beslut 1845 skulle en fast folkskola inrättas vid kyrkan och ambulerande skolor anordnas i avlägset belägna byar. Såsom redan nämnts verkställdes beslutet rörande kyrkskolan, så att undervisningen i det nybyggda skolhuset kunde börja

Folkskolläraren Carl Johan Huss.

1847. Men de ambulerande skolorna lät vänta på sig. Varje gång frågan därom dryftades, beslöt sockenmännen, att inrättandet av flyttande skolor skulle få anstå tills vidare, och som skäl för uppskov anfördes, att man först ville se resultatet av den fasta skolans verksamhet. Det gick år efter år, utan att några nya skolor, varken flyttande folkskolor eller småskolor, kom till stånd. Föräldrarna var alltfört ålagda att svara för undervisningen ”för sina späda barn härefter som hitintills,” och Huss måste under 15 års tid ensam svara för undervisningen för socknens samtliga folkskolebarn. Under kyrkskolans första verksamhetsår uppger prosten Holm, att antalet skolpliktiga barn i socknen var 429, därav 201 gossar och 228 flickor, att av dessa undervisades 58 gossar och 63 flickor i hemmen samt 3 pojkar i läroverk och att återstoden 140 gossar och 165 flickor skulle undervisas i fasta skolan. Under ett tiotal år framöver varierade antalet skolpliktiga barn mellan 350 och 450.

Man kan fråga sig, hur det var möjligt för en enda lärare att sammanhålla, leda och undervisa ett så stort antal elever. Det ligger

nära till hands att säga, i synnerhet om nuvarande skolförhållanden tages till utgångspunkt, att han omöjligen kunde lösa den uppgiften. Men han gjorde det i alla fall — och med relativt gott resultat. Av tillgängliga journaler och dagböcker, som bevarats i nära nog fullständigt skick från och med 1854, kan man finna, att Huss hade ett ganska invecklat knåpgöra för att få det hela att gå ihop. Därigenom, eller rättare sagt, tack vare att Holm lyckats genomdriva, att pojkar och flickor skulle undervisas på skilda tider, underlättades lärarens arbete högst betydligt.

Nyssnämnda år 1854 var enligt journalerna skolgången ordnad så, att

51—58 pojkar från byarna närmast kyrkan bevistade skolan 4 dagar i veckan under vårterminen, mars till den 17 juni, och 3 dagar i veckan under november,

42 pojkar från en del av ytterområdet alla måndagar och 27 pojkar från en annan del av ytterområdet alla lördagar under samma tid, mars—17 juni och nov., och att 47 flickor från mittbygden bevistade skolan 3 dagar i veckan under augusti—oktober,

31 flickor från en del av utbygden alla måndagar och

26 flickor från annan del av ytterområdet alla lördagar under samma tid.

Huss undervisade således det året 224—231 elever. Året därpå var antalet 267, 158 gossar och 109 flickor. Enligt denna anordning kom den större ledigheten under vintern, december—februari. Sommarlovet var betydligt kortare och omfattade tiden 17 juni—1 augusti. Två år senare, nämligen 1857, skedde den ändringen, att sommarlovet utsträcktes till den 1 september, att flickornas skolgång framflyttades en månad, september—november och att gossarnas lästid begränsades till vårterminens 3½ månader.

Därigenom att eleverna uppdelades i grupper, fördelade på olika dagar i veckan och olika tider på året, kunde barnantalet i varje grupp hållas nere i eller under vad som då ansågs vara normala undervisningsavdelningar. Att det ändå fanns en del svårigheter att övervinna ifråga om uppdelningen och undervisningen i respektive grupper, är lätt att förstå. Någon klassindelning efter ålder förekom inte, utan eleverna grupperades efter sina färdigheter i läsning och förmåga att tillgodogöra sig undervisningen. Detta kunde innebära, att elever, som hade svårt för att lära sig läsa, eller sådana,

som föräldrarna försummade att hjälpa och övervaka, kunde vara 12—13 år, innan de uppfyllt minimikraven för inträde i den egentliga folkskolan och därför sattes bland nybörjarna, i regel nio-åringarna.

Undervisningen bedrevs enligt den då gängse växelundervisningsmetoden. Eleverna indelades i cirklar, och för var och en av dessa tillsatte läraren någon av de äldre och duktigare eleverna att tjänstgöra som monitörer — ett hedersuppdrag, som de flesta därtill utsetta sökte fullgöra så gott de kunde till lärarens belåtenhet. I vanliga fall skulle de höra upp läxorna och hjälpa nybörjare och andra i cirkeln i läsning och räkning.

Vid undervisningen användes de hjälpmedel, som hörde till lancasterskolans utrustning: ABC- och stavningstabeller, renläsnings- och skrivtabeller, räknetabeller för nybörjare och tabeller för 4 species i hela tal. I Själevads fasta skola fanns också dåtidens kullramar, som bestod av träkulor, av vilka två tiotal av olika färg trädde på ståltrådar och uppsattes på väggarna. Där fanns vidare jordglob, karta över Sverige, läro- och läseböcker samt griffeltavlor med grifflar och andra skrivdon, sandlåda, pekpinnar och mera sådant. Skolsalen var försedd med långbänkar med sittplats för 6—8 barn i vardera.

Att skolan var någorlunda väl försedd med undervisningsmaterie-ll, framgår av de berömmade ord biskop Bergman vid visitationen i Själevad 1850 uttalade om skolväsendet i socknen. Ur visitationsprotokollet må följande anföras: "Inom denna församling finnes en fast folkskola inrättad, hvilken redan i flera år varit i gång. Skolhuset är pryddigt, för antalet barn tillräckligt samt försett med nödiga materialier för undervisningens bedrivande. Ordentlig skolstyrelse är inrättad äfvensom reglemente uppgjordt samt av Consistorium godkänt. Antalet barn i skolåldern är 348, af dessa besöka 260 skolan, de öfriga undervisas i hemmen. Församlingen vitsordas för i allmänhet ådagalagd benägenhet för folkundervisningens anlitande."

Med lancastersystemets tillämpning i skolarbetet var det möjligt att uppehålla undervisningen i mycket stora läraravdelningar. Men det hade även sina nackdelar. Det gav litet utrymme åt individuell undervisning, och det kunde medföra svårigheter för läraren att upprätthålla god ordning i skolsalen. Monitörerna med sina cirklar

var spridda runt om i salen, och överallt stavades och lästes samt räknades högt. Ibland kunde det uppstå bråk i någon grupp, och ej sällan kunde stojet och slamret bli nära nog outhärdligt. Huss gick ofta omkring i salen och övervakade det hela, kontrollerade sina medhjälpare och gav hjälp och råd. Blev surret alltför högljutt, röt han till med sin kraftiga stämma, och om någon bråkade, visade trots eller olydnad, tog han fram riset eller rottingen.

Elevernas skolgång varade i regel i fyra år. Men journalerna visar, att rätt många av olika anledningar fick avkortad skoltid. Frånvaroprocenten var också ovanligt stor. Här och var i dagböckerna har Huss om en eller annan elev antecknat, t. ex. "borta stor del av terminen" eller "borta 19 dagar", och om fiskarbefolkningens barn kan det redan i april stå skrivet om någon pojke "rest till hamnen". Fram på 60-talet började Huss använda särskilda tecken för att utmärka skolgången: Ren ruta = närvarande, lf = lov, sj = sjuk, + = olovligt frånvarande, s = sent till skolan, fl = flit, lt = lat, oor = oordentlig, bk = bakläxa. Dessutom har han ofta gjort anteckningar i marginalen, t. ex. "Lof på grund af skobrist, . . . Hela skolan lof för husförhör."

Även om dåtidens skolförhållanden var primitiva och skolgången bristfällig, kunde Huss ändå uppnå goda resultat enligt den tidens uppfattning. Huss var onekligen en duktig lärare, och en skicklig lärare kan ju göra storverk, även om de yttre betingelserna är otillräckliga. Vid biskopsvisitationen i Själevad 1855 uttalade biskopen till protokollet sin "tillfredsställelse såväl med skolrummens rymlighet och ändamålsenliga inredning som med barnens goda framsteg, hvilka vittnade om lärarens — C. J. Huss — nit och skicklighet." I samma protokoll omnämnes också den lärostrid, som annaniterna åstadkommit, vilka vägrade godkänna nya katekesen och den Wallinska psalmboken. "Af de ungefär 350 barn, som finnas i skolåldern, besöka endast med undantag av Separatisternas barn, alla skolan, dock så att de mera aflägsset boende endast en dag i veckan infinna sig. Pastor anmälde, att emellertid Separatister äfven sända sina barn till Skolan, sedan de erhållit tillstånd för barnen att begagna gamla Katekesen vid Religionsundervisningen."

Innan särskilda folkskolinspektörer blivit tillsatta, ålåg det seminariets föreståndare eller rektor att besöka och inspektera folkskolorna inom ett visst område. År 1859 inspekterades Själevads folk-

skola av rektor S. Wagenius — Huss' läromästare under seminarietiden. I sin ämbetsberättelse till domkapitlet skriver han om inspektionen i Själevad bl. a.: "Skolan fast, lärosalen mycket rymlig och väl inredd. Undervisningsmaterieell försvarlig. Antal barn inskrifna 126, närvarande 33. Framstegen ganska goda, flera barn läst öfver minimum, isynnerhet geografi och svensk historia. Härstädes har skolstyrelsen gjort flera försök att få skolgången ordnad på det ändamålsenligaste sätt, men dessa förslag hafva icke hos sockenmännen rönt den framgång, som de förtjänt. Efter den plan, som nu följes är socknen indelad i tre distrikt, från hvilka barnen i tur äro ålagda att inställa sig. ifrån det närmaste skola de tre dagar och ifrån vardera af de två öfriga blott en dag i veckan infinna sig i skolan. Detta gäller de äldre barnen. De yngre, från 6 till 9 år, besöka skolan blott en gång i månaden. Alla hafva hemlexor. Läraren Huss är duglig och ordentlig."

De antydningar Wagenius gör i berättelsen om skolstyrelsens försök att få skolgången ordnad på det ändamålsenligaste sätt gäller i första hand det tidigare fattade beslutet om inrättandet av ambulera skolor, men det avser också ett förslag 1857 "att så mycket sig göra låter och nyttigt kan vara tillämpa den Rudenschöldska metoden på Själevads skolväsen." Det var främst dessa beslut och förslag, som icke rönt den framgång de förtjänt från sockenmännens sida utan uppsköts år efter år.

Vid visitationen i Själevad den 24—25 juni 1861, förrättad av biskop Israel Bergman, ger protokollet § 11 bl. a. följande upplysningar: "Onsdagen den 26 juni besökte H. Herr Biskopen församlingens folkskola, där de skolbarn, som under vårterminen blifvit undervisade, för tillfället voro församlade jämte ett större antal af församlingens äldre Ledamöter. Af Skolläraren C. J. Huss företogs med barnen förhör, som vittnade om en icke vanlig grad af nit och skicklighet att dem undervisa, hvaröfver H. H. Biskopen behagade förklara sin tillfredsställelse. . . . Efter förhörets avslutande . . . sammanträdde Skolstyrelsen, som på framställda frågor af H. H. Biskopen upplyste: att i församlingen finnes blott en folkskola; att denna är fast; att Skolhuset är i gott stånd, men synes blifva nog litet i förhållande till mängden barn, som besöka skolan; att af omkring 400 barn, som äro i skolåldern, något mer än halfva antalet begagna sig af skolundervisningen, och att man för detta

glädjande förhållande hade att tacka Skollärarens duglighet och goda sät att handleda barnen, hvilket af Skolstyrelsens ledamöter enhälligt och på det mest ampla sätt vitsordades. Skollärarens lön utgår med 250 Rdr i penningar samt 4 tunnor korn och 4 tunnor råg, hvilka löneförmåner Skolstyrelsen ansåg tarfva förhöjning.”

HUSS FÅR DIAKONISSOR TILL MEDHJÄLPARE.

På folkskolans område blev 1860-talet en nydaningstid av stor betydelse. Torsten Rudenschölds energiska och omfattande arbete för en ändamålsenlig anordning och utbyggnad av folkskolan hade till följd ett uppvaknande och en mera positiv inställning hos allmänheten för skolans uppgift och betydelse. Under denna period tillkom flera nya lagar, som i avsevärd grad främjade skolans ändamålsenliga utveckling.

Denna nydaningsprocess på folkundervisningens område gav sig till känna så småningom även i Själevad. Läraren C. J. Huss framlade 1862 ett förslag till reform, som närmast gällde indelning i klasser och som byggde på en liten skrift, i vilken kapten Kylberg lanserade Rudenschölds idéer och tankar. Men någon förbättring av socknens skolväsen blev det inte den gången.

År 1864 är på sätt och vis ett märkesår i Själevads skolhistoria. Då besöktes skolan av folkskolinspektören lektor I. Widén i Härnösand. Han krävde, att kyrkostämman skulle utlysas, så att han med församlingen skulle få överlägga om folkskolans angelägenheter. Nämnda år hade Själevad 4277 invånare, därav 435 skolpliktiga barn, varav 102 gossar och 122 flickor erhöll undervisning i socknens enda skola, 75 gossar och 116 flickor undervisades i hemmen och 20 gossar i läroverk. Läsåret i fasta skolan omfattade 190 dagar.

Vid den stämman, som folkskolinspektören lyckades få till stånd, uttalade han sitt beklagande över ”att i denna vidsträckta och folkrika församling endast en folkskola funnes, hvarav följden blef, att barn från aflägsna byar vore ur stånd att besöka skolan som nödigt vore, om ändamålet med folkundervisningen skulle vinnas.” Han föreslog eller rättare sagt ålade församlingen att med det snaraste anställa en examinerad lärare på fyra rotar, ambulerande med två

månaders undervisningstid å varje rote, att undervisningen vid kyrkskolan skulle pågå endast fyra månader om året mot tidigare åtta, att läraren vid kyrkskolan skulle under fyra månader ombesörja undervisningen i två andra rotar och att gossar och flickor skulle undervisas tillsammans.

Dessa yrkanden föranledde livliga överläggningar i skolstyrelsen och vid flera stämmor. Sockenmännen insåg visserligen, att skolväsendet måste förbättras, men nu liksom förr var de rädda för, att ett bifall till framställningen skulle medföra ökade utgifter för församlingen. Dessutom uttalades mycket starka betänkligheter mot förslaget, att undervisningen vid den fasta skolan skulle minskas till hälften och att skolmästaren skulle ryckas från denna skola för att i fyra månader fara omkring i två andra rotar.

Vid kyrkostämman den 16 december samma år höll prosten Holm ett längre anförande och framlade ett förslag, som på väsentliga punkter avvek från folkskolinspektörens organisationsplan. Holm föreslog, att församlingen skulle såsom lärarinnor i utbygdens rotar anställa två diakonissor, vilket praktiserades i tvenne angränsande socknar. Som motivering för en sådan anordning anförde han bl. a., att ”diakonissornas undervisning visat sig vara mycket mera nyttig och välgörande än den läraste skollärare kan åstadkomma. Diakonissornas undervisning sker på ett så intagande sätt, att allmogens barn få en särdeles lust för skolgång, så att t. o. m. 6 à 7 års gamla barn infinna sig och begära att få vara med vid undervisningen. Föräldrarna, som följa sina barn till skolan, stanna med nöje kvar och höra på barnens undervisning, som sker på sådant sätt, att äfven föräldrarna få de mest ömma och bevekande väckelser till dygd och sann gudsfruktan.”

Sedan detta förslag dryftats ute i bygden, upptogs det på nytt på januaristämman följande år, och då beslöt stämman, ”att hos vår Allernådigaste Konung i djupaste underdånighet bönfälla om nådigt tillstånd, att i stället för en ambulatorisk skollärare få antaga två ambulerande diakonissor.”

Även på andra punkter gick stämman mot folkskolinspektörens yrkanden. Om hans förslag, att undervisningstiden vid den fasta skolan skulle minskas och att läraren skulle vara skyldig att ambulerera i andra rotar, heter det i protokollet: ”Därigenom blifva en

stor mängd barn vanvårdade, som just vid den fasta skolan borde få högre och fullständigare lärdom. När därtill kommer, att vår skolsal omöjlig kan inrymma 242 barn att på en gång undervisas, utan de måste delas i tu grupper — gossar och flickor åtskiljas — få därigenom fasta skolans barn, som borde få den fullständigaste undervisningen, endast två månaders undervisning på året.”

I detta sammanhang blev frågan om, huruvida gossar och flickor skulle undervisas på skilda tider, föremål för livligt meningsutbyte. Flera bland stämmodeltagarna ansåg, att samundervisning borde tillämpas. Men Holm höll envetet fast vid sin mening och gjorde gällande, att gossarna behövde mera kunskaper och därför längre undervisningstid än flickorna. ”Fäderneslandets historia, geografi, gymnastik, naturlära och geometri äro ingalunda tjänliga undervisningsämnen för flickorna.” Däremot ansåg han, att gossar och flickor kunde undervisas gemensamt i de föreslagna diakonisskolorna, därför att i dessa skulle undervisningen ske ”endast uti sådant som är högst nödvändigt för var och en människa, han må vara man eller kvinna, rik eller fattig, hög eller låg.” Även denna gång gav sockenmännen sitt stöd åt Holms förslag, att fasta folkskolan i Själevad alltfört skulle vara så ordnad, att gossar och flickor skulle undervisas var för sig, gossarna fem och flickorna tre månader om året.

I oktober 1865 tillträdde diakonissan Johanna Svensson platsen som ambulerande lärarinna i Själevad. Hon var den första skolsyster, som utgått från Diakonissanstalten. Efter hennes skolutbildning blev hon sänd till det ryktbara medeltidsgodset Göksholm för att där förestå en skola, som grundats av friherrinnan Malvina Leijonhuvud. I Själevad fick hon till uppgift att svara för undervisningen av skolbarnen i socknens ytterområden.

Huss hade fortfarande tre grupper, uppdelade efter elevernas hemort. De närmast boende, 47 elever, besökte skolan tre dagar i veckan, en grupp på 32 elever alla måndagar och en grupp på 40 elever alla lördagar under mars—juni och november. En liknande uppdelning av flickorna på respektive 50, 30 och 43 elever besökte skolan under augusti—oktober. Men med vårterminen följande år har han uppdelat pojarna i tre klasser, som vardera undervisas två dagar i veckan under mars—juni.

Vid ett skolrådssammanträde 1865 förelåg en skrivelse från kon-

sistoriet i Härnösand, i vilken skrivelse kräves, att ”440 gossar och flickor skola åtnjuta undervisning uti alla de 10 ämnen, som skollagen föreskrifver.” I protokollet därom heter det: ”Skolläraren, som är närvarande, yttrar, att stiftets biskop vid trenne visitationer förklarar sig vara mycket nöjd med undervisningen vid härvarande skola och alltså godkänt, att gossar och flickor hållas i skilda avdelningar. Men beslutar skolrådet, att barnantalet fortfarande bör begränsas till 225, fördelat på tre avdelningar, så möter det intet hinder att förena gossar och flickor i samma läxlag. Så blef också beslutat.”

Prosten Holms motvilja mot samundervisningen hade således måst vika för opinionen. Med höstterminen 1866 började för första gången gossar och flickor undervisas gemensamt. Fortfarande läste varje klass blott två dagar i veckan, men läsåret gjordes längre och omfattade fyra månader under höstterminen och fem månader under vårterminen.

Äntligen hade Huss efter att i femton år ha varit ensam lärare i det relativt stora Själevad fått hjälp med undervisningen av socknens folkskolebarn, först Johanna Svensson och något år senare en ny skolsyster, och först nu hade han fått sin skola anordnad enligt tidens krav i klasser med samundervisning, bestämda lästider och raster.

Huss arbetsbörda i skolan under den gångna perioden var givetvis ytterst tung. Han hade att fullgöra inte bara de å schemat fastställda stundom arbetskrävande och svårbemästrade uppgifterna utan också mycket annat vid sidan därom men som ändå hörde till, såsom extraläsning och läxförhör med barn, som av en eller annan anledning varit förhindrade att delta i den ordinarie undervisningen och måste förkovra sig för att uppnå det minimum av kunskaper, som erfordrades för inskrivning i nattvardsskolan.

Men Huss var under denna period i sin bästa ålder och sjöd av verksamhetslust. Utom skolarbetet och en mängd kommunala uppdrag, varom mera beskrives i följande kapitel, gav Huss utom den egentliga skoltiden sina elever hjälp och ledning på olika sätt. I synnerhet sökte han intressera dem för sång. Han samlade dem till sångövningar, bildade koralkörer, skrev ut stämmorna i sifferskrift och lärde dem använda psalmodikonen, samt gav dem både munt-

liga och skriftliga anvisningar på hur de själva skulle tillverka detta instrument. Lådan skulle vara av kvistfritt virke av frodvuxen gran, och stämbrädan av björk skulle uppdelas efter bestämt angivna mått. Med dessa var han mycket noga, och han satte alltid ifråga att få kontrollera notstockens klaviatur, innan några stämmor inlärdes på den.

* *

*

Även under följande 10-årsperiod hade Huss att undervisa ett alltför stort antal elever, det höll sig vanligen omkring 160, fördelade på tre avdelningar. Men vissa år, såsom 1874, uppgick det till drygt 200 barn. Det säger sig självt, att arbetet i en sådan skola med så många barn och stora undervisningsavdelningar tog på krafterna och även hälsan. Sistnämnda år står antecknat i journalen, att skolan var inställd 18 mars—16 april på grund av: "Påsklof och Lärarns sjuklighet."

Under denna period började industrien växa fram med fart. Vattensågarna kunde icke tillräckligt fylla den kraftigt ökade efterfrågan på sågat virke, och därtill låg de i regel avlägset från utskeppningshamnarna, och även detta utgjorde ofta hinder för leveransen i rätt tid. Men nu började ångkraften tagas i bruk även norr om skogen, och med den kunde sågverken anläggas på lämpliga platser vid kusten. Domsjö ångsåg, som anlades 1865, blev den första i sitt slag i själevadsbygden. Sedan växte den ena ångsågen efter den andra fram, såsom Alnöholmen vid Moälvens utlopp i Happstafjärden, Alfredshem, Framnäs i Örnköldsvik, Hörneborg och Billsta sågverk.

Med sågverksrörelsens utveckling ökades befolkningen och därmed också antalet skolpliktiga barn. Förut var socknen indelad i fyra skolrotar. Nu i början på 70-talet måste det bli fem, och ett år senare indelades socknen i åtta skolrotar. Behovet av flera lärarkrafter gjorde sig starkt gällande. Men nu befarade sockenborna ökade utgifter, om ytterligare lärare skulle anställas. Det sattes därför ifråga, att Huss mot skälig ersättning skulle åta sig att under sin fritid svara för undervisningen i en av de ambulerande skolorna. Då han med den stora arbetsbörda, som redan vilade på honom, inte kunde ta på sig detta merarbete, beslöt man söka få den skolsyster, som Örnköldsvik anställt vid sin 1867 inrättade småbarnsskola,

att åta sig undervisningen i den nämnda skolroten i Själevad. Men även på den framställningen blev svaret nekande. Då det således ej lyckades att erhålla behöflig lärarkraft för en billig penning, beslöt kyrkostämman i oktober 1872 att anställa en examinerad folkskollärare, vilken skulle sköta undervisningen i fyra av de åtta ambulerande skolrotarna.

Något senare hade skolrådet att ta ställning till en skrivelse från Diakonistyrelsen, som begärde, "att Johanna Svensson måtte entledigas från tjänsten i Själevad för annan verksamhet. Beslöts att hos styrelsen anhålla om att få behålla henne här." Men denna anhållan ledde ej till åsyftat resultat, ty den 24 oktober 1875 lämnade hon sin tjänst i Själevad, och en annan diakonissa, Elisabet Stenström, kom i stället.

Samma år hade Huss blivit anmodad att tjänstgöra som kvartersman vid det planerade kyrkobygget i Själevad. (Mera därom i följande kapitel). Han kunde omöjligen fullgöra detta arbetskrävande uppdrag och samtidigt uppehålla lärartjänsten. Av denna anledning måste biträdande lärare anställas vid den fasta skolan. I protokollet av den 4 augusti 1875 nämnes, att "till biträde åt skol lärare Huss antogs skolläraren Berglund." Att döma av statförslaget, upprättat den 3 oktober 1876, svarade Huss för lönen till dessa biträden, som det rådte friskt ombyte på, till synes en ny för varje termin.

Då detta statförslag är det första, som finnes infört i socknens protokoll, må det här anföras som belysning av den tidens skolutgifter.

"§ 3. Skolans utgifter för nästkommande år beräknade sålunda:

Löner till C. J. Huss	600 —
„ N. Gavelin	600 —
„ Lärarinnan	150 —
Ved till fasta skolan	60 —
Ersättning till Hr Gavelin för vedbrand, husrum och kofoder	150 —
Kostpengar, ljus m. m. till lärarinnan	300 —
Skolmateriel	75 —
Oförutsedda behov	243 —

Summa utgifter Kronor 2.178 —

Skolans inkomster under samma tid beräknade bliva följande:

Räntor	35 —
Statsbidrag	860 —
Summa inkomster Kr	1.210 —

För att fylla den således uppkomna bristen av 968 kr ville skolrådet för nästkommande år föreslå en utdebitering av 25 öre å varje mantalskriven person, vilken med beräkning av 1872 personer gör 468 kr samt 2½ öre pr fyrk, vilket med beräkning av 20.000 fyrk gör 500 „
Summa att utdebitera 968 kr

År och dag som ovan

Gust. Rob. Edström.”

I detta sammanhang kan också ur protokollet den 12 okt. 1877 anföras, hur tjänstgöringsbetygen formulerades på den tiden.

”§ 3. Som biträdande Läraren O. P. Backlund begärt tjänstgöringsbetyg, skulle sådant för honom utfärdas med vitsord, att han ’med nit och icke utan skicklighet’ fullgjort sina åligganden.

Justerat	År och dag som ovan
A. G. Hartzell	Gust. Rob. Edström
Eric Öberg	Ordförande”

Inspektoren för Fors vattensåg, A. G. Hartzell, hade vid ett sammanträde föregående år väckt förslag, att i stället för diakonissor skulle småskollärarynnor anställas, emedan detta bleve billigare för socknen, därför att statsbidraget var större för småskollärarynnor än för diakonissor. Han uppmanade ledamöterna att taga detta förslag ”i noggrant öfvervägande.” Det dröjde dock nära två långa år med detta öfvervägande. Först den 8 februari 1878 kommer det upp till behandling i skolrådet och därom lyder första § sålunda:

”Företogs ånyo den från förra sammanträdet uppskjutna frågan om antagandet av en småskollärarynna i stället för Diakonissa. Under diskussionen härom yttrades af samtliga ledamöter den åsikt, att då samma mått av kunskap kunde meddelas af en småskollärarynna som av Diakonissan, skäl vore att antaga en examinerad småskollärarynna. Kostnaden för Diakonissans aflöning upplystes uppgå till 414 kr 75 öre utom utgifterna för husgerädsartiklar och sängkläder, vartill kommer skjuts till kyrka m. m. Småskollärarynnans lön ville skolrådet föreslå till 250 kr i ett för allt.”

Skolrådets förslag antogs av kyrkostämman, utan att någon hänsyn togs till prosten Holms varma förkärlek för diakonissor. Tidigare hade hans envetna motstånd mot samundervisningen drabbats av samma öde. Om Holm levat, hade det säkerligen inte skett utan strid. Men nu undgick han denna, ty 1867 gick han till sina fäder mätt av ålder och bekymmer och på senare år av hans levnad ett envist motstånd från socknemännens sida. Efter honom var kyrkoherden och prosten doktor Simon Brandell ledare för skolväsendet i Själevad till 1876, och därefter till 1892 var prosten Gust. Rob. Edström, skolrådets ordförande i såväl Själevad som Örnsköldsvik. I 15 år hade köpingen upprepat sitt krav på att bli eget skoldistrikt. Men först 1882 bifölls det av kyrkostämman i Själevad.

Huss samarbete med dessa skolledare synes ha varit utmärkt gott. Hans skolarbete synes däremot ha blivit lidande av hans anställning som kommunens ledare för kyrkobygget. Min mor, som tillhörde skolan under senare hälften av 70-talet, har berättat, att det var ofta ombyte av lärare. En del biträdande lärare var omtyckta och gav eleverna en god lärdom för livet, åter andra var det si och så med både beträffande förmågan att upprätthålla disciplinen och att undervisa, och under de lektioner de hade Huss, hände det ofta, att än kom en bonde med ett lass sten, än en annan med timmer, än en tredje med sågat virke, tegel eller annat byggnadsmaterial, och allt skulle Huss mäta eller räkna till sig och notera.¹ Han hade också uppnått den föreskrivna pensionsåldern. Han var helt naturligt ganska utsliten och orkade ej att bedriva undervisningen med

¹ Samma omdöme om undervisningen i Själevads folkskola ger också domprosten Per Söderlind i sina skolminnen: Från 1870-talets folkskola, sid. 63—68 i historiken Själevads folkskola av O. Carli och K. Norell, 1942.

samma kraft och hänförelse som under hans tidigare år. Dels av denna anledning och dels med hänsyn till de många krävande kommunala uppdrag han hade, inlämnade han till skolrådet den 4 juli 1882 "ansökan om afsked med pension från sin befattning som lärare vid fasta folkskolan." Skolrådet beslöt bifalla framställningen och skulle "pensionen sökas att utgå från och med den 1 januari 1883."

HUSS KOMMUNENS ALLT I ALLO.

I det föregående har antytts, att Huss hade en mängd uppdrag att fullgöra vid sidan om sitt skolarbete. Det var för honom som för så många andra av folkskolans pionjärer, att en hel hop arbetsuppgifter, som gällde sockenstyret, lades på dem. Huss blev i Själevad undan för undan den klockarfar, som skulle allting bestyra.

Redan under hans första tjänstgöringsår i Själevad tog prosten Holm den unge läraren till hjälp med skrivgöromål och andra arbeten, som ålåg kyrkoherden i egenskap av självskriven ledare och därmed också den ansvarige för såväl den rent kyrkliga verksamheten som sockenförvaltningen i övrigt. Huss ägde en mycket tydlig och vacker handstil, och Holm lät honom utföra särskilt viktiga skrivarbeten. Därigenom fick han en god inblick och skolning i sockenstyrelsen enligt då gällande lagar och författningar. När så de nya lagarna av år 1862 om kommunal självstyrelse skulle tillämpas, blev han vald först till kommunalstämman v. ordförande och något år senare till dess ordförande. År 1873 lades på honom även uppgiften att vara kommunalnämndens ordförande och kassör. I denna egenskap föll det på hans lott att ordna med snart allt, som gällde den borgerliga kommunens ekonomi och förvaltning, såsom fattigvård och hälsovård, utskrivning av skattelängder och svara för uppbördsväsendet och mera sådant. Huss ådagalade också en sällspord kunnighet i dylika angelägenheter. Så snart någon sockenbo var i bryderi om detaljer i kommunallagarna och deras tillämpning eller var i behov av hjälp och understöd i någon form, så hette det alltid: "Gå till Hussen!" Till dessa mångskiftande förtroendeposter återvaldes han år efter år, även då han gjorde rätt så kraftiga försök för att komma ifrån en del. Han innehade dessa

kommunala uppdrag, ordförandeskapet i kommunalnämnden till 1905 och i kommunalstämman jämte flera andra uppdrag, till sin död 1907.

Att detta arbete mången gång var pressande och tålmodsprövande, kan var och en förstå, som sysslat något därmed. Huss hade att utstå många heta duster med sockenbor, och det var inte alltid han rönt erkänsla för sitt uppoffrande arbete i kommunens tjänst utan tvärtom kritik. Men med den kunnighet och smidighet samt det goda omdöme, som kännetecknade honom, var det i regel han, som tog hem segern. Det hände ej sällan, att sockenborna också gav bevis på sin uppskattning och tacksamhet för hans stora tjänster.

Under nödåren 1866—67, då missväxt och hungersnöd var rådande även i Själevad och då många måste leva av mjöl, uppblandat med bark och krita, fick Huss mycket extra arbete med att anskaffa livsmedel och hjälpa de nödställda. Det var inte lätt, då behövliga förnödenheter måste transporteras sjöledes och isen låg kvar på vattendragen till midsommar. Under ett av de nämnda åren kom den första skutan till Örnsköldsvik på midsommardagen. Den var lastad med s. k. ryssmattor, ryssmjöl, som hungrande människor gått och väntat på i veckor. I egenskap av fattigvårdsföreståndare ålåg det Huss att fördela rysskakorna rättvist till de behövande och se till, att dessa gjorde rätt för sig. Under dessa nödår upptogs delvis den arbetsinrättning, som prosten Holm började med och skötte om i nio år på 40-talet men som upphörde 1849. Nu var det Huss, som stod i ledningen för en liknande inrättning, enligt vilken de, som var i behov av understöd, skulle efter förmåga lämna ersättning därför genom att överlämna till Huss eller rotemännen någon sak, som de tillverkat, t. ex. vävnader, stickade alster, såsom strumpor och vantar, eller snickrade föremål, såsom räfsor, skovlar, yxskaft o. d. vilka alster sedan såldes och tillförde fattigkassan inkomster. I regel var det endast sjuka och orkeslösa, som fick sockenhjälp utan motprestation. Allt detta skulle Huss med biträde av rotemännen sköta om, bedöma behovet och verkställa utdelningen, omhändertaga och förvara samt vid passande tillfällen, såsom marknader eller på sockenauktioner försälja de alster, som inkommit från de arbetslösa. Under dessa år var det också ovanligt många barn och även åldringar, som måste utackorderas

i goda hem, och det tillgick så, att de på offentlig auktion i sockenstugan såldes till den lägstbjudande. Även detta bestyr måste Huss svara för och hålla på med inte bara under nödåren utan så gott som varje år fram mot sekelskiftet.

Redan 1852 blev Huss lovad, att han skulle få övertaga klockaresysslan, när den tjänstgörande klockaren avlidit. Detta skedde 1875. Men ända sedan 1855 hade han bistått den gamle klockaren, och då denne på grund av sjukdom och ålderdomssvaghet ej kunde uppehålla tjänsten, fick Huss helt svara för de arbetsuppgifter, som hörde till klockarsysslan. Och från den första maj 1875 blev han ordinarie innehavare av befattningen. Med denna uppgift ökades hans arbetsbörda. Nu fick han också göra bruk av sin förvärvade vaccinationskompetens. Det hörde till klockarens skyldigheter att svara för vaccinationen inom socknen. Det var i Huss verksamhet på detta område, som jag och mina yngre syskon hade den allra första bekantskapen med honom.

Som redan är nämnt, utsågs Huss till sockenledare för det nya kyrkobygget. Därmed lades en så stor arbetsbörda på honom, att han måste hålla sig med biträdande lärare under byggnadsperioden 1874—82.

Redan vid den tidpunkt, då Mo avskildes från moderförsamlingen och blev eget pastorat, ansågs utrymmet i Själevads gamla kyrka vara alltför trångt. Med utbrytningen av Mo och Björna skedde visserligen en avlastning, men själevadsborna var ändå av den mening, att en ombyggnad av kyrkan var ofrånkomlig. Men någon sådan skedde inte under de drygt 40 år Holm var kyrkoherde i församlingen. Först efter hans död 1867 blev frågan på allvar aktuell. Och nu var det inte bara det otillräckliga utrymmet utan ännu mera kyrkobyggnadens skröplighet, som påkallade omedelbara åtgärder. Man sökte visserligen företaga vissa förstärkningsanordningar, man stagade yttermurarna och byggde nya läktare, men kyrkan ansågs ändå vara så fallfärdig, att en aktiv kommunalman uppträdde på en stämma och påstod, ”att han skulle kunna sopa ner kyrkvalvet med en kvast.” Sockenborna drog sig för att gå till kyrkan av fruktan för att valvet skulle rasa ner.

Efter många funderingar och förslag beslöt kyrkostämman, att en ny kyrka skulle byggas uppe på krönet av Kåringberget, väster

om den gamla kyrkan och att denna skulle rivas, därför att den eljest skulle komma att stå mitt i uppfartsvägen till och dessutom skymma bort den nya. Av protokollet därom framgår, att man tydligen visste, att särskilt tillstånd erfordrades för rivningen och att detta knappast kunde erhållas. Men då var det en stämmodeltagare, som upplyste, att, om kyrkan revs utan vidare, d. v. s. utan tillstånd, skulle församlingen åläggas böter. Så blev det också, kyrkan revs, och bötesbeloppet utkrävdes och måste betalas.

När så blev fråga om att utse kvartersmästare eller sockenledare för det planerade arbetet, ansågs ingen lämpligare därtill än skolläraren Huss, som också valdes för denna påfrestande uppgift, ty påfrestande var den. Huss skulle svara för allt, som gällde sockenbornas insatser och personliga medverkan både med rivningen av gamla kyrkan och uppförandet av den nya. Han skulle ta ut de arbetsföra männen efter gängled, ordna dem i grupper efter en viss plan — vanligen byavis — och sedan sätta in dem i tur och ordning i olika slags arbeten. En del skulle taga ut sten i Svedjeberget, andra skulle tillhandahålla timmer och virke, åter andra skulle svara för erforderliga körslor eller behövlig handräckning. Han skulle, kort sagt, se till, att behövlig arbetskraft och erforderliga materialier, redskap och verktyg fanns på arbetsplatsen, så att allting gick ordentligt i lås. Därtill skulle han vara materialskrivare och kassaförvaltare. Ibland kunde det hända, att beräkningarna slog slint, och då var det Huss, som fick sitta emellan. Rivningen av gamla kyrkan var lättare sagt än gjort. Hade man inte fått dynamiten till hjälp sommaren 1876, hade troligen det gamla, hedervärda minnesmärket från medeltiden ännu stått kvar. Murarna och valvet var som ett helsvetsat block, och när de till sist måste vika för kraftiga dynamitladdningar, höll fogarna bättre än själva graniten. Den nya kyrkan stod färdig och kunde invigas i september 1880. Men även därefter var Huss upptagen med åtskilligt efterarbete, ordna med planeringen av kyrkans närmaste omgivning, avlämna slutredogörelser och bokslut o. d. Hans arbete i skolan närmade sig slutet, och 1882 hade han en biträdande lärare, som också blev hans efterträdare, ty samma år valdes hans biträde Edvard Brynolf Hesselgren till ordinarie innehavare av förenade folkskollärare och organisttjänsten i Själevad. Huss hade därmed avslutat en gagnande skolgärning. Men det mångskiftande arbetet

som klockarfar och kommunens allt i allo fortsatte han med till sin död.

HUSS I HEMMET OCH — BONDE.

När Huss tillträdde lärarbefattningen i Själevad, inredde han jämte mor och syster sitt hem i skolhusets lärarbostad. Hans löneförmåner hade fastställts till fyra tunnor råg och fyra tunnor korn samt 100 rdr banco, däri inbegripet ersättning för koföda. Vid anställningen hade han begärt ytterligare 66 rdr och 32 skilling banco. Men stämman prutade ned detta till hälften. Hans kontanta lön utgjorde således 133 rdr och 16 skilling banco. Samma år han blev vald, beslöt sockenstämman, att fähus och foderlada skulle byggas, två år senare ordnades delvis hans pensionsrättigheter, och vid samma tillfälle fick han löfte om att erhålla klockarbefattningen när dåvarande klockaren avgått från tjänsten, och 1855 höjdes hans kontanta lön med det belopp, som prutades av vid hans anställning. Men boställsjord saknades, och skoltomten var endast 1940 kvm stor.

Huss insåg ganska snart, att lärarlönen var otillräcklig, för att han med den skulle kunna uppehålla en något så när dräglig levnadsstandard för sig och sina anhöriga. Visserligen kunde hans kunnighet i bokbinderiyrket ge honom en liten extra inkomst, och visst ägnade han sig däråt emellanåt både då och framgent, men på den tiden anlätades detta yrke i ringa grad i synnerhet av landsbygdens befolkning. Tidvis kunde det dock ge honom en ganska god extra inkomst, särskilt när han fick beställningar från brukskontoren i Gideå och Mo och senare även från Köpmanholmens sågverk. I dylika fall var det mest fråga om bindning av handels- och motböcker, av de senare kunde han ibland ha beställningar på ända upp till 50 dussin i taget. Men han kunde också få uppdrag att inbinda stora kraftiga band med skinnrygg, såsom domböcker, tingsprotokoll o. d. åt domhavanden, eller praktfulla skinnband åt förmögna personer i orten. Huss hade bokbindning som hobby, och ofta ägnade han sig däråt utan tanke på inkomsten, såsom när han under åtskilliga år band in almanackor, som han till stor del skänkte bort som julklappar till vänner och bekanta. Men den extra in-

komst bokbinderiyrket gav jämte lärarlönen var enligt hans mening en alltför svag ekonomisk grund att bygga sin framtid på.

De följande åren visade, att denna inställning var väl grundad. År 1853 ingick han äktenskap med den två år yngre, 24-åriga Margareta Sofia Aurén, dotter till prosten H. P. Aurén i Sidensjö. Han fick i henne en god och trofast maka, som delade ljuvt och lett hans arbete och omsorger. Tack vare hennes duglighet och trägna arbete var det möjligt för dem att övervinna de ekonomiska svårigheter, som ibland gav sig tillkänna i den stora familjen. Denna tillväxte både fort och rikt. Under årens lopp föddes i detta hem inte mindre än elva barn, sju pojkar och fyra flickor. Några av dem dog under uppväxtåren, så att endast sex av barnen överlevde honom. Hans mor och syster hörde också till familjen, modern dog 1881, och systemen blev gift 1860 med skolläraren och organisten Per Ödlund i Arnäs. Det var således många i familjen, som skulle mättas, och mycket bestyr med klädesutrustningen åt dem alla. Att det mången gång var svårt för dem att få det hela att gå ihop, är lätt att förstå. Men någon egentlig nöd förekom inte — inte ens under de nämnda nödåren. Huss hade varit förutseende och dessförinnan skaffat sig ett ordentligt jordbruk.

År 1860 köpte ”Huss och hans hustru skattehemmanet 6 17/64 seland jord och hus n:o 1 i Översjåla av J. L. Holm mot 3.350 rdr och öfriga villkor.” Det räknades då som ett ganska stort hemman, som numera är uppdelat i tre hemmansdelar n:o 1:1, 1:2 och 1:3 i Översjåla by i Själevads socken.

Strax efter detta köp flyttade Huss med anförvanter till bondgården, och där visade han en ny sida av sin initiativrikedom och verksamhetslust. Det dröjde inte länge, förrän han gjort sig känd som en driftig och skicklig jordbrukare. All sin lediga tid ägnade han sig åt jordbruket. Med stort och vaket intresse deltog han i och ledde arbetet. Han införde nya jordbruksmetoder och lyckades få jorden att ge en jämförelsevis mycket god avkastning. Han var som en rejäl bonde bland bönder och betraktades av många som föregångsman på jordbrukets område.

Hans maka stod honom bi även i detta arbete som en lika rejäl och intresserad jordbrukarhustru. Då hon inte tyngdes av barnsbörd, deltog hon med liv och lust i förekommande göromål i ladugård och visthusbodas samt på åker och äng. Även barnen fick

hjälpa till, så fort de kunde göra någon nytta. Huss och hans maka hade själva i sina föräldrahem fått lära sig arbeta och att arbetsamhet var en dygd, som förde med sig rik välsignelse, och nu var de angelägna om att inpränta arbetets ära för dem, som växte upp i deras eget hem.

Självhushållningen var ännu rådande i bondehemmen, och arbetet präglades av årets gång. Det var en massa omväxlande arbetsuppgifter i ett sådant hem. Karlarna hade sina fortlöpande göromål, och i dessa fick pojkar börja hjälpa till, så fort de kunde. De skulle svara för ved och vatten. Under hösten måste de till skogen och hugga behövt vedförråd och ämbetsvirke, och under vintern skulle det köras hem och sedan bearbetas till ved och husbehovsvirke. Vintertiden hade de dessutom snickarboden, där de tillverkade, vad huset behövde, och där pojkar fick öva sig att handskas med olika slags verktyg och så småningom snickra till någon användbar sak. Någon slöjdskola fanns inte ännu, och därför var det hemmets uppgift att ge barnen grundläggande kunskaper och färdigheter i snickeri och andra yrken. Under mörka vinterkvällar eller vid ruskväder satt pojkar vanligen inne med den övriga familjen och övade sig att stoppa eller sticka strumpor och vantar, laga skor eller annat sådant. Men läxorna skulle klaras av först. Med det var Huss mycket noga. Hans barn skulle inte vara sämre utan tvärtom bättre i skolan än andra barn, i synnerhet barnen från Örnsköldsvik.

Flickorna hade i regel sina givna uppgifter med att brodera, sticka och sy samt framför allt med att gå husmor tillhanda i de mångskiftande hem- och hushållsbestyren. Då var det också en angelägen sak, att flickorna skulle öva sig vid spinnrock och vävstol samt andra redskap och sålunda hjälpa till att fylla hemmets behov av garn och vävnader.

Men sex dagar skall du arbeta — på den sjunde skall du vila från ditt arbete — det var en viktig levnadsregel i det husska hemmet. Efter helgmålsringningen fick endast sådant arbete utföras, som icke utan våda kunde skjutas på. Då skulle det vara helgd över hemmet. Det var inte så lätt alla gånger i detta barnrika hem. Inte alltid blev det den stillhet och vila, som Huss och hans maka så väl behövde. Det blev dock en avkoppling, då han tänkte sin pipa och kunde sträcka på sig i sin länsstol. Alldeles sysslolös var han inte

heller då. Rätt ofta var det någon ny författning, som han måste göra sig förtrogen med, innan han började tillämpa den i kommunen, och ibland kunde han inför hela familjen läsa eller återge innehållet ur någon av sina favoritböcker.

På söndagen skulle alla, som det kunde, deltaga i gudstjänsten, och då var den åt Huss anvisade kyrkbänken i regel upptagen till sista plats. Huss var begåvad med en god och säker sångröst. När han tjänstgjorde som klockare, ledde han med sin genomträngande tenorstämman församlingssången, och det sades bland kyrkobesökarna, att det gick lätt att sjunga, då Huss ”tog upp och sjöng före”.

Att Huss med sin familj flyttade från lärarbostaden till hemmangården i Översjöla, synes församlingen och i synnerhet prosten Holm inte ha varit så särdeles belåtna med. Man höll före, att läraren skulle bo i skolhuset. Detta framgår också fullt tydligt av ett protokoll 1861, där det heter, att Holm lovade upplåta ”jord till boställe åt Skolmästaren, nämligen två tunnland 30 kappland odlad åker, strax bredvid skolhuset” samt därjämte 9—10 tunnland i Prästänget. Men upplåtelsen gjordes under det förbehållet, ”att Skolmästaren ovillkorligen beständigt skulle bo i skolhuset och icke i någon by såsom nu, emedan uti skolhuset finnas tillräckliga rum, som äro både goda, målade och tapetserade.”

Huss var inte hågad att godtaga detta erbjudande. Han ansåg, att han behövde hemmanet för sig och sin familj. År 1864 indrogs de utgående naturaförmånerna i spannmål, och i stället höjdes den kontanta lönen till 500 rdr och något år senare till 600 rdr. Efter ytterligare påtryckningar sålde Huss sitt hemman 1870 och flyttade till lärarbostaden och började med odlingar å den upplåtna boställsjorden åt läraren. Sedan han blivit ordinarie klockare, flyttade han till klockarbostaden med tillhörande boställsjord strax norr om kyrkan. Där i en trevlig villa hade Huss sitt hemvist till sin död.

Huss upplevde den aktningvärda åldern av nära 81 år. Av denna tid var han knuten till Själevad i 57 år, intensivt verksam i skolan och kyrkan samt i socknens kommunala liv. Under många decennier var han den ledande kraften i allt, som gällde sockenförvaltningen — och det under en mäktig brytningstid, då mycket av hävdvunna uppfattningar bröts ner av nya ideer och då bonde-

och ståndssamhället genomgick en utvecklingsprocess till en samhällssyn med industrialismens företecken.

Men även hos Huss tog åldern ut sin rätt. Han avled på nyårsaftonen 1907. Ur dödsrunan i Örnsköldsviks Allehanda må anföras: "Gubben Huss i Själevad" är död . . . Det är en av vår ords mera bekante män, som med kantor C. J. Huss avgått ur tiden. Vilken Själevadsbo har inte med honom skakat hand och för vilken Örnsköldsviksbo är hans namn obekant. Han var en person, som många kände och vilken helt visst många länge skola bevara i hågkomst. . . . Nedskrivaren härav erinrar sig så livligt den kommunalstämma, som blev den sista, där den nu bortgångne innehade ordförandeposten, det var den 22 dec. Som alltid vid ett gott humör besteg hr Huss även nu ordförandens plats, som han dock snart, genom påkommet illamående, måste överlämna åt skollärare Hesselgren, stämmans vice ordförande. Hr Huss övervar dock förhandlingarna till deras slut. Han var sjuk den gamle. Intill det sista levde dock kraftig den energi, som hos den nu avlidne varit kanske den mest utmärkande egenskapen. Oaktat han under de senaste dagarna flera gånger drabbades av allvarsamma sjukdomsanfall kunde dock ej detta hindra honom från att nyårsaftonen begiva sig till kyrkan för att där leda sången vid nyårsbönen. Kantor Huss sång här blev den sista, ty väl hemkommen från bönen, slöt den aktade gråhårsmannen för alltid sina ögon Förra året (1906) hedrades Huss med guldmedalj för medborgerlig förtjänst. Den bortgångne sörjes närmast av maka, född Aurén, samt tre söner och tre döttrar. Frid över den avlidnes minne."

Nyårsbönen i Själevad 1907 blev således sista gången Huss satt med sina anhöriga i klockarbänken. Han, som enligt nekrologen i Örnsköldsviks Posten "städse hade att glädja sig åt en god hälsa, och för endast ett par år tillbaka rörde sig med nära nog en ynglings spänstighet och raskhet", lämnade nu helt plötsligt sin plats och gick in i sakristian. Kyrkvårdarna hjälpte honom hem, där han blott några timmar senare slutade sitt långa och växlingsrika liv.

Den utmärkelse Huss erhöll i guldmedaljen för medborgerlig förtjänst var ett uttryck för den uppskattning han åtnjöt. Många själevadsbor har betygat, att hans mångåriga av intresse och hängivenhet präglade gärning i Själevad ej kan på långt när till fullo uppskattas.

II.

EDVARD BRYNOLF HESSELGREN

Sedan folkskolläraren Carl Johan Huss inlämnat sin "ansökan om afsked med pension från sin innehavande befattning som lärare vid fasta folkskolan" och skolrådet den 4 juli 1882 beslutat, att pension för honom skulle "sökas att utgå från och med den 1 januari 1883", måste skolans myndigheter i Själevad reglera tjänsterna, innan de annonserades till ansökan lediga. Några av de frågor, som måste avgöras i detta sammanhang, framgår av § 3 i kyrkostämmans protokoll den 30 juli 1882:

"Med anledning däraf, att Skolläraren C. J. Huss inlämnadt sin ansökan om afsked, hade skolrådet ingifvit ett så lydande förslag angående återbesättandet af hans tjänst: Kyrkostämman har den 23 maj 1875 beslutat, att organisttjensten skulle förenas med endera af skollärartjänsterna. När derefter den ambulatoriska — lärartjensten blef ledig gjordes försök att till densamma erhålla examinerad organist, men, såsom känt är, misslyckades detta, och med fästadt afseende å svårigheten för en ambulerande lärare att hvarje söndag och äfven, såsom ofta förekommer, under söckendagar infinna sig vid kyrkan för att sköta organisttjensten, ville skolrådet föreslå, att ifrågavarande tjänst måtte förenas med fasta lärartjensten samt af samma skäl, att äfven klockartjensten efter Klockaren Huss' afgang måtte med samma lärartjänst förenas samt att organistlönen måtte bestämmas till 200 kronor.

Detta skolrådets förslag blef nu af kyrkostämman gilladt och bifallet, hvadan således organist- och klockartjänsterna skulle med fasta skollärartjensten förenas — klockartjensten dock först efter nuvarande klockarens afgang. Den kontanta skollärlönen bestämdes till 600 kronor; men förbehöll sig kyrkostämman rätt att af

skollärbostället, som utgör omkring 16 tunnland, få använda erforderlig del till skolträdgård.

År och dag som ofvan
Gust. Rob. Edström.”

När nödiga förberedande åtgärder vidtagits för återbesättning av tjänsten, kungjordes den till ansökan ledig. Tre sökande anmälde sig, men en av dem återtog sin ansökan före ansökningstidens utgång. Återstod således endast två sökande, nämligen skolläraren Jöns Johansson i Rätan och skolläraren och organisten Edvard Brynolf Hesselgren, som under året tjänstgjort som vikarierande eller hjälplärare åt Huss vid fasta skolan.

Skolrådet sammanträdde den 12 november, och ur dess protokoll må följande citeras: ”Då således endast Hesselgren och Johansson kvarstå såsom sökande, togs i öfvervägande, huruvida skäl vore att åtnöja sig med endast dessa 2:ne å förslaget. Efter tagen kännedom om ansökningshandlingarna och då af dessa framgick, att nämnda sökande voro särdeles väl vitsordade, ville skolrådet, att kyrkostämman måtte åtnöja sig med det ofullständiga förslaget. För den händelse detta skolrådets förslag bifölls, beslöt skolrådet att i

1:a rummet å förslag till ifrågavarande tjänster uppföra Edward Brynolf Hesselgren, hvilken född 1862 genomgått 5 klasser i Piteå Elementar läroverk och uti skollärarexamen för insigter erhållit 13 betygsenheter samt i organist- och klockare-examen likaledes 13 betygsenheter, och i 2:a rummet Jöns Johansson, som är född 1854 och i examen för insigter erhållit 9 betygsenheter samt i organist- och klockare-examen 12 betyg.”

Vid kyrkostämman den 26 november företogs ”enligt skedd pålysning val, hvarvid befanns, att å 1:a rummet uppförde Edw. Br. Hesselgren blifvit till de ifrågavarande tjänsterna *enbälligt vald*, hvilka han med dermed åtföljande löneförmåner eger att tillträda 1 nästkommande januari — dock ej klockartjensten förrän nuvarande klockaren avgått.”

*

Edvard Brynolf Hesselgren är född den 24 maj 1862 i Östervåla församling, nordväst om sjön Tämnaren i norra Uppland, och son

till handlanden och orgelbyggaren Brynolf Ludvig Hesselgren och dennes hustru samt är på fädernet ättling i femte led till professorn doktor Erik Hesselgren, som var biskop i Härnösands stift 1779—1803.

När Edvard var endast några år gammal, flyttade familjen till faderns födelseort, Piteå landsförsamling. Där föddes Brynolf Ludvig Hesselgren den 16 oktober 1835, och där var han, sedan han återbördats till hembygden, verksam som handlande och orgelbyggare. Den 21 juni 1906 dog hans maka, och några år därefter flyttade han till sonen Edvard i Själevad.

Under sina barndomsår studerade Edvard Hesselgren vid Elementarläroverket i Piteå, och sedan han genomgått dess fem klasser, sökte han inträde vid folkskolseminariet i Härnösand. Efter två års studier vid detta erhöll han vid blott 19 års ålder folkskollärarexamen med mycket vackra betyg, och samtidigt tog han en väl vitsordad klockar- och organistexamen.

På den tiden var det vanligt, i synnerhet när det gällde vikariat, att skolråden eller enskilda vid behov av lärare anmälde detta till seminariets rektor. Så hade också Carl Johan Huss gjort, och det var just på en sådan ansökan, som Hesselgren på rektorns rekommendation och uppmaning kom till Själevad först som hjälplärare och sedan som ordinarie innehavare av de förenade tjänsterna vid fasta folkskolan, åt vilka han med skicklighet och trohet kom att ägna sina gåvor och krafter i drygt 45 år.

Att döma av protokollen rörande reglementet för de förenade tjänsterna vid fasta folkskolan i Själevad sökte skolrådet göra detta så utförligt och detaljerat som möjligt, så att inga meningsskiljaktigheter skulle uppstå mellan skolmyndigheten och tjänsteinnehavaren. Tyvärr dröjde det dock inte länge, sedan Hesselgren tillträtt tjänsterna, förrän viss oklarhet i bestämmelserna eller brist på bestämmelser kunde påvisas. Det gällde särskilt frågan om lärarnas rätt till vissa naturaförmåner, en fråga, som det rådde delade meningar om inte bara i Själevad utan som utgjorde en tvistefråga i mest alla kommuner inom riket på den tiden.

Redan i ”1842 års folkskolestadga fastställdes, att ett lämpligt jordland skulle, såvitt sig göra lät, ställas till lärarens disposition,” och vidare var lärarna ”tillförsäkrade sommarbete eller vinterfoder

för en ko eller minst värdet av två tunnor spannmål,” vilket värde höjdes 1860 till fem tunnor spannmål.

Särskilt frågan om kofodret var föremål för motioner och debatter vid icke mindre än fjorton riksdagar från 1877 till 1900 och rörde sig i stort sett om yrkandet, att kofodret skulle ersättas med kontant belopp. Andra kammaren tillstyrkte förslaget år efter år, men lika ofta biträdde första kammaren avslagsyrkandet. Biskop Billings motivering 1899 för avslag är ganska belysande för den dåtida inställningen till folkskolan: ”Vi anse, att genom ett bifall ett steg skulle tagas hän mot att förvandla folkskolan till en statsskola och folkskolläroarna till statstjänare. Folkskolan är till sitt väsen, till sin historiska uppkomst och till hela sin utveckling en kommunal institution, en kommunalskola.”

Året efter detta uttalande, alltså 1900, uppgav första kammaren sitt motstånd och biföll medkammarens beslut om att kofodret skulle ersättas med 100 kronor och att lärarnas grundlön skulle höjas med detta belopp till 700 kronor. Först då bragtes den segslitna tvisten i kommunerna om kofodret ur världen.

I Själevad var frågan om lärarens naturaförmåner särskilt invecklad. När Huss 1870 sålde sitt hemman i Översjöla och flyttade tillbaka till lärarbostaden, erhöll han av prosten Holm — således en enskild person — 2 tunnland och 30 kappland odlad åker intill skolhuset samt ett betydligt större markområde i Prästänget. Enligt en senare verkställd uppmätning av de båda områdena utgjorde de tillsammans drygt 16 tunnland.

Huss blev erbjuden berörda markområden redan 1861, om han bosatte sig i skolan. Men då avböjde han med den motiveringen, att han ansåg sig behöva hemmanet för sig och sin familj. Det hade till följd, att hans naturaförmåner i spannmål indrogs 1864. Men i stället höjdes den kontanta lönen först till 500 och något senare till 600 rdr. Huruvida dessa lönejusteringar, dels boställsjord och dels höjning av den kontanta lönen, innebar, att även hans lagstadgade rätt till kofoder indragits, ger protokollen intet besked om.

Alltnog Huss flyttade till skolhuset, övertog den erbjudna boställsjorden och lät därå på egen bekostnad uppföra ladugård och andra behövliga byggnader. När så Hesselgren tillträdde tjänsten, måste han inlösa dessa byggnader mot ett av synenämnden fastställt belopp av 1,100 kronor, och därtill bekosta erforderliga reparationer. För

att han skulle kunna klara av dessa för honom oväntade och relativt stora utbetalningar, måste den 20-årige läraren upptaga ett lån och samtidigt söka få kyrkostämman att besluta, att även han skulle tillförsäkras rätt att av sin efterträdare erhålla ersättning för de av honom inlösta boställshusen. Därom heter det i protokollet av den 21 oktober 1883: ”På grund deraf att församlingen i kyrkostämman den 13 februari 1870 hade medgivit dåvarande skolläroaren C. J. Huss rättighet att af en blifvande efterträdare erhålla ersättning för de af honom uppförda husen å skolläroarbostället hade nuvarande skolläroaren E. B. Hesselgren till sig löst nämnda boställshus med 1.100 kronor och anhöll därför, att kyrkostämman måtte bevilja äfven honom rättighet, att efter värdering erhålla ersättning af *sin* efterträdare för ifrågavarande byggnader samt att vid ledigförklarande de sökande måtte underrättas om skyldigheten att dem till sig inlösa. Denna anhållan vann kyrkostämmans odelade bifall.”

Frågan om lärarens lagstadgade rätt till kofoder för en ko eller dess värde fem tunnor spannmål stod dock fortfarande olöst. Hesselgren ville ha klarhet även på den punkten och begärde därför, att kyrkostämman skulle bevilja honom ersättning för det. Men stämman avlog framställningen och motiverade sitt avslag med att den väl tilltagna boställsjorden — låt vara upplåten av enskild person — utgjorde mer än full gottgörelse för kofodret. Hesselgren besvarede sig hos länsstyrelsen, som fastställde kyrkostämmans beslut. Han klagade då i Kammarkollegiet, och först den 20 januari 1895 föredrogs i kyrkostämman Kungl. Maj:ts nådiga resolution, enligt vilken kyrkostämmans och länsstyrelsens beslut om avslag stadfästes. Men fem år därefter, sedan riksdagens båda kamrar fattat beslut, att i stället för den lagstadgade rätten till kofoder skulle folkskolläroarna gottgöras med ett kontant årligt belopp av 100 kronor, fick också Edvard Hesselgren ett positivt svar på sin framställning om ersättning för kofodret.

SKOLVÄSENDET I SJÄLEVAD EFTER 1880.

Under Edvard Hesselgrens första tjänstgöring i Själevad var dess skolväsen ordnat i stort sett som under Huss' tid. Hesselgren skulle svara för undervisningen av mittbygdens skolpliktiga barn på folk-

skolstadiet. Fortfarande undervisades nybörjarna i hemmen. I socknens ytterområden, som var belägna minst en halv mil och ända till två mil från skolhuset vid kyrkan, meddelades folkskolbarnen undervisning i flyttande mindre folkskolor, vilkas lärarinnor kunde få ambulera på tre stationer under samma läsår. I ytterbygdens skolrotar hyrdes skollokal och bostadsrum åt lärarinnan i någon bondgård vanligen i den by, där barnantalet var störst. På 1880-talet indelades socknen i tolv skolrotar. Mittbygden benämndes kyrkroten, och de övriga omfattade socknens ytterområden. I varje rote skulle en därtill utsedd tillsyningsman ”i egenskap af skolrådets medhjälpare hafva att verka för skolans angelägenheter.”

Ända till mitten av 1860-talet måste skolbarnen i Örnsköldsvik gå den en halv mil långa vägen till fasta skolan i Själevad. Men 1865 kallade skolläraren, sedermera bokhandlanden och predikanten, Johan Dahlberg för saken intresserade köpingsbor till ett sammanträde, vid vilket beslutades, att en småbarnsskola skulle inrättas i Örnsköldsvik, lokaler anskaffas och lärarinna anställas. En skolstyrelse tillsattes med Dahlberg som ordförande, och kort därefter anställdes diakonissan Anna Lundgren, som således blev skolans första lärarinna. Två år senare övertog köpingen ansvaret för denna skola, och samma år begärde köpingens skolstyrelse, att Örnsköldsvik skulle få utgöra eget skoldistrikt. Det ansågs orättmätigt, att köpingsborna skulle nödgas erlägga skolavgift till Själevad, då de icke utnyttjade socknens skolor utan själva underhöll sitt skolväsen. Detta krav avslogs av stämman, men det upprepades år efter år, tills åsyftat resultat nåddes 1882. Då blev Örnsköldsvik eget skoldistrikt, och samtidigt uppdelades skolan i en småskolavdelning med särskild lärarinna och en folkskolavdelning, för vilken hittillsvarande lärarinnan för hela skolan diakonissan Margareta Persson, vanligen känd under namnet ”Momma Persson,” anställdes som ordinarie folkskollärarinna. Men fortfarande och fram till 1907 hörde Örnsköldsvik i kyrkligt hänseende till Själevads församling. Folkskolväsendet i Örnsköldsvik stod således under Själevads kyrkostämma, och moderförsamlingens kyrkoherde var självskrivnen ordförande även i köpingens skolråd.

Ungefär vid samma tidpunkt inrättades även en annan delvis fristående folkskola i Själevad. Ledaren för Mo och Domsjö aktiebolag konsuln sedermera hedersdoktorn Frans Kempe hade anhållit att få

inrätta en fast folkskola vid Domsjö sågverk. År 1877 hade bolaget låtit uppföra ett skolhus och fått tillstånd att anställa lärare vid skolan, som närmast var avsedd för skolpliktiga barn till de vid sågverket anställda arbetarna och tjänstemännen.

Vid fasta folkskolan i Själevad var Hesselgren ensam lärare för kyrkrotens samtliga elever på folkskolstadiet. Så t. ex. hade han 1890 att undervisa 139 barn, fördelade på tre avdelningar eller klasser, varvid den första avdelningen bevistade skolan en dag och de två andra avdelningarna vardera två dagar i veckan. En dag i veckan — onsdag eller lördag — var skolans fridag — dock ej alltid för läraren, ty då skulle han stå till tjänst med läxförhör och hjälp åt svaga barn.

Man sökte åstadkomma en avlastning av barnantalet vid fasta skolan bland annat genom att inrätta mindre folkskolor i avlägsna byar inom kyrkroten, i vilka skolor barnen i folkskolans första klass skulle erhålla en två månaders undervisning av lärarinna, innan de började skolgången till fasta skolan. Dessutom krävde folkskolinspektören, att småskolor måtte inrättas som underlag till den egentliga folkskolan. Men det drog ut på tiden, innan detta blygsamma krav på en högst behöflig förbättring av skolväsendet blev förverkligat. En av orsakerna därtill framträder i kyrkostämmans protokoll den 21 december 1890, där det heter: ”Oaktat tvenne ansökningstider för två lediga tjänster i mindre folkskolor ingen sökande anmält sig, beslöt stämman på skolrådets förslag att höja lönen till lärarinnorna i de mindre folkskolorna från 325 till 350 kronor.”

Höstterminen 1892 inrättades en särskild småskolavdelning vid fasta skolan. Därmed hade socknens första småskola börjat sin verksamhet, förlagd till den i skolhusets bottenvåning belägna sockenstugan. Kort därefter inrättades även andra småskolor inom skoldistriktet. Undervisningen i småskolorna pågick endast fyra månader. Under de återstående månaderna av läsåret skulle lärarinnorna svara för undervisningen i någon av socknens flyttande mindre folkskolor.

Nu aktualiserades frågan om en förbättrad skolordning för barnen i de framväxande industriorterna Alfredshem, Hörneborg och Varvet inom Hörnetts skolrote, strax söder eller sydväst om Örn-

sköldsvik. Ett framställt förslag därom gick ut på att "en särskild fast mindre folkskola, som förses med egen lärarinna," inrättas, och i kyrkostämmans protokoll den 14 juli 1895 kommer svaret: "Sedan erforderliga rum erhållits i Hörnätt för skola och lärarinna, beslöts att en ny fast mindre folkskola skulle inrättas där och öppnas instundande hösttermin." Att sköta undervisningen för samtliga barn i den skolan valdes folkskolläraryn Emma Martinsson.

Belysande för den dåvarande omfattningen av skolväsendet är de upprättade staterna, intagna i kyrkostämmans protokoll den 27 oktober 1895:

”§ 3. (avser Själevad)

Skolrådets förslag till utgifts- och inkomststat för skolan under 1896 godkändes och lyder:

Utgifter.	
Lön till E. B. Hesselgren	700 ¹
„ „ Emma Martinsson	850
„ „ 5 lärarinnor à 350	1,750
2 pensionsavgifter à 35	70
5 avgifter till lär:nas understödsanstalt	30
Hyror för skollokaler	550
Undervisningsmateriel	250
Inventarier och reparationer	200
Ved	120
Kassaförvaltarens arvode	25
Oförutsedda utgifter	200
	4,755:—
Inkomster.	
Bidrag av statsmedel	1,933:34
Att utdebiteras	2,821:66
	4,755:—

¹ Därtill bostad och bränsle samt bostället.

§ 4.

Skolrådets förslag till utgifts- och inkomststat för Örnsköldsvik:

Utgifter.

Lön samt hyres- och vedbrandsersättning till J. E. Nyberg (anställd 1892) ²	1,572	
Hyra för skollokal	150	
Vedhuggning och skurning	125	
Pensionsavgift	30	1,877
Dito till Margareta Persson	1,100	
Hyra för skollokal, pens:avgift m. m.	330	1,430
Dito för extra lärarinnorna à 875: Tekla Pettersson och Anna Schönfeldt		1,750
Dito till Ida Bergstedt (småskolan)	500	
Hyra för skollokal m. m.	300	800
Dito till (i st. för Dahlström)	500	
Hyra för skollokal m. m.	330	830
Dito till Eva Bergstedt		500
Skolmaterial 200 och oförutsedda utgifter		443:34
		S:a Kr. 7,630:34

Inkomster.

Statsbidrag	2,333:34	
Att utdebiteras	5,297	7,630:34”

I slutet av 90-talet skedde en påtaglig uppryckning av skolväsendet i Själevad. Då upprättades nytt skolreglemente, som antogs och fastställdes 1898. Enligt detta skulle den årliga lästiden i distriktets skolor omfatta 34 1/2 veckor och pågå — utom särskilt angivna lov-dagar — sex dagar i veckan samt fem timmar om dagen i folkskolan och fyra timmar i småskolan, och skulle läsåret börja med höstterminen, läsdagen börja klockan nio och skolgången inträda det kalenderår, då barnen fyller sju år.

² Nyberg överlärare till 1924.

Vid tillämpningen av dessa bestämmelser gjordes undantag för kyrkskolan så tillvida, att den tills vidare fick behålla en dag i veckan som fridag, och orsaken därtill var närmast de onormalt stora undervisningsavdelningarna.

För skolrådet gällde det nu att i enlighet med det nya reglementet åstadkomma en välbehövlig förbättring av distriktets skolväsen. Den självskrivne ordföranden, kyrkoherden C. G. Öijmark, visade stort intresse för och deltog verksamt i detta uppbyggnadsarbete. Tyvärr avled han redan 1904. Men innan dess hade man på kort tid hunnit vidtaga en ganska betydande omorganisation till det bättre av distriktets skolor. I Domsjö och Hörnnettrotarna omändrades de mindre folkskolorna till fasta folkskolor och samtidigt inrättades småskolor som underlag för dem. Dessutom ändrades i sex skolrotar flyttande skolor till fasta mindre folkskolor och bara efter något år omändrades dessa till fasta folkskolor med småskolor. År 1900 höjdes lönen till lärarinnorna i de mindre folkskolorna från 350 till 400 kronor. En 2:a folkskollärare anställdes vid kyrkskolan 1905, och året därpå började man uppföra ett nytt skolhus med nödiga utrymmen för det växande barnantalet. Det gamla, otillräckliga och bristfälliga skolhuset revs, och samtidigt uppfördes ett fristående bostadshus för lärarpersonalen.

Under denna reformperiod fram till 1907 förekom även i andra rotar en livlig skolbyggnadsverksamhet. I Domsjö by uppfördes en skolbyggnad med fem lärosalar samt lärarbostäder. Ett liknande skolhus uppfördes även i Hörnett på en av sågverksägaren C. A. Fahlgren skänkt tomt. I denna rote hade Mo och Domsjö A.B. 1903 börjat anlägga en större sulfidfabrik i Alfredshem. Därmed följde en kraftig folkmängdsökning och ett starkt tillskott i antalet skolpliktiga barn inom roten. Doktor Frans Kempe förutsåg på ett tidigt stadium behovet av en större skola och erbjöd ett kontant belopp av femtusen kronor till skolbyggnaden, om denna gjordes så stor och rymlig, att den täckte behovet för de närmaste åren.

Egentligen hade kyrkostämman strax efter sekelskiftet beslutat, att åtta nya skolhus skulle uppföras, nämligen utom de två redan nämnda i Domsjö och Hörnett ytterligare sex andra, som skulle innehålla två lärosalar jämte lärarbostäder, och att ett 40-årigt amorteringslån å 100.000 kronor skulle upptagas för detta ändamål. Men av dessa åtta skolhus eller nio, om kyrkskolan, vars ombyggnad be-

stämdes fyra år senare, medräknas, uppsköts uppförandet av tre skolhus av den anledningen, att i ett fall en större mangårdsbyggnad inköpts och omändrats till skollokaler och lärarbostäder och att i de två andra fallen visade sig vara möjligt att betydligt billigare erhålla behövliga lokaliteter för skolan genom att hyra dem.

MINNESBILDER FRÅN SKOLAN.

Det var just vid övergången till nyssnämnda nydaningsperiod, som min skolplikt inföll med drygt hälften inom den gamla skolordningen. Liksom de flesta barnen i Själevad på den tiden fick jag min första undervisning i hemmet eller av en gammal änka i min hemby. Till henne brukade en del barn sändas, för att hon skulle lära dem bokstäverna, stava och lägga ihop. ABC-boken med tuppen på sista sidan och pekstickan var de hjälpmedel, som användes. Om man var flitig och uppmärksam och resultatet blev till hennes belåtenhet, kunde det hända, att en sockerbit, skorpa eller pepparkaka var instucken på tuppens sida i boken men inte genast utan först en god stund efter lektionen. När vi kunde läsa rent, gav hon hemläxor i bibliska historien och katekesen, och dem förhörde hon vanligen en gång i veckan.

Just då hade en flyttande småskola inrättats i södra delen av dåvarande kyrkroten, där mitt hem var beläget. Jag kom att gå några månader i den skolan, som var inhyrd i en bondgård på Svedjeholmen. Skolan bestod av en kammare, som var försedd med långbänkar, ett bord och en stol för lärarinnan. Vid väggen intill hennes plats stod en lång låda, i vilka kartor och hoprullade plancher förvarades.

Året därpå hade en flyttande mindre folkskola för första folkskolklassen inrättats i en annan bondgård i samma by, och även i den svarade en småskollärarinna för undervisningen. Skolsalen var jämförelsevis liten, långbänkarna upptog mest hela golvytan, och trängseln var stor. Rummet intill — köskammaren — utgjorde lärarinnans bostad, som var försedd med kakelugn, och framför den stod en kamin, som fick tjänstgöra som köksspis. Gårdsfolket självt hade således endast köket jämte oinredda vindsutrymmen för sitt eget behov. Skolbarnens ytterkläder och matknyten måste avlämnas

i den kalla förstugan. Vintertiden hände det rätt ofta, att pannkakor, plättar och annat i matsäcken var stelfrusna, när vi fick vår matrast. Något år senare ändrades dessa primitiva anordningar, så att det blev avsevärt bättre. Lärarinnan var duktig och omtyckt, hon var som en mor för oss och ägde gåvan att skapa trivsel i och intresse för skolarbetet.

Så kom det året, då jag skulle börja för skollärare Hesselgren i storskolan. Det var med stor spänning man motsåg den händelsen. Egentligen hade jag på nära håll mött honom någon månad, innan terminen började. Då jag skulle anmälas till skolgång för honom, måste jag göra sällskap med min mor, som fullgjorde anmälan den gången. Det hette, att läraren måste få se mig, för att han skulle kunna avgöra, om jag passade i storskolan eller inte. Vi hade vår väg över Prästänget, och meningen var, att vi skulle gå till skolan för att få träffa honom. Men när vi kom till västra delen av ängst, där lärarboställets ängesskifte var beläget, såg vi Hesselgren i full fart med slätterarbete uppe på en av legdorna. Redan det, att läraren kunde räfsa och hässa hö, var en syn för pojken. Men ännu mer förvånad blev pojken, när han stod nära intill läraren och såg honom klädd i helvita kläder, byxor och rock och en stor vit halmhatt på huvudet. Sådant såg man aldrig i en genuin bondby, där slätterkarlarna gick i slitna blåbyxor och bussarong.

Alltnog pojken blev antagen och började höstterminen i det på 1840-talet uppförda skolhuset vid kyrkan. Det blev nu betydligt längre skolväg än till den mindre folkskolan. Den var cirka fem km., och särskilt under vintern var den ofta dåligt hållen. Men då var skidorna vanliga fortskaffningsmedel.

Skolhuset vid kyrkan var fortfarande den enda kommunalägda skolbyggnaden i skoldistriktet. Det fanns två andra skolhus, nämligen Domsjö sågverks skola, som ägdes av Mo och Domsjö A.B., samt den nyss, 1897, uppförda och för sin tid pampiga Örnsköldsviks folkskola, som staden ägde.

Några nämnvärda ändringar i skolhuset vid kyrkan hade icke skett, sedan det byggdes. Från västra långsidan kom man in i en stor hall, som var samlingsrum för den intilliggande sockenstugan. Men på samma gång tjänstgjorde den som vestibul för småskolan, som höll till i sockenstugan, och för folkskolan, som omfattade hela mittpartiet av andra våningen. Från hallens norra ända ledde en

bred trappa upp till skolsalen och lärarinnans rum. Närmast till vänster om ingången i skolsalen stod en mycket stor kamin, vi brukade kalla den "Molok," och till vänster om den låg — under den kalla årstiden — varje morgon en stor trave ved, som förbrukades under skoldagens lopp för att den stora lokalen skulle hållas någorlunda varm. I bänkarna närmast kaminen var det stundom så hett, att man knappast kunde sitta i dem. Vid motsatta väggen eller vid ytterväggarna var det i stället tämligen kallt.

Vid södra gavelväggen hade läraren sin pulpet, som var uppbyggd på en cirka meterhög plattform. På ena sidan om denna stod ett stort skåp längs hela den sidan av väggen. I det förvarades skolans undervisningsmateriel. Överskåpen var försedda med glasörrar, och innanför dem hade vi för våra ögon en jämförelsevis välförsedd samling av apparater för undervisningen i fysik, uppstoppade djur och andra hjälpmedel. Framför skåpet stod ett ställ för planscher. Däremot var de flesta av skolans kartor upprullade i ett kartställ fastsatt på väggen bakom pulpeten. Intill denna på andra sidan om den hade läraren sin utgång till bostaden, och framför den dörren ett par meter in på skolsalens golv stod svarta tavlan. I rumsvrån vid västra väggen var orgeln placerad på en plattform, och bakom den hängde notskriftstavlan på väggen.

Skolsalen var, som sagt, mycket stor, och det behövdes allt för väl. Under de terminer jag gick i storskolan var antalet barn i undervisningsavdelningen 84 fördelade på fyra klasser. Långbänkar förekom inte här utan tvärsitsiga bänkar med fällbar skiva över lådan. I denna hade vi ej blott vår skolmateriel utan även vår matsäck. Matlukten från den var en stor frestelse. När vi hade tysta övningar eller tycktes vara säkra på att läraren inte såg oss, var det så frestande att lyfta litet på bänklöcket och nypa till sig en munsbit av maten. Det hade till följd inte bara ont samvete utan även förtretliga konsekvenser, när man upptäckte, att matknytet var tomt, då matrasten var inne.

Vi började läsdagen med att gemensamt sjunga en psalmvers, varefter läraren som regel bad den sedvanliga skolbönen. Efter morgonandakten skedde uppropet. Läraren upptäckte genast, om det var någon bänkplats obesatt. Han sökte få reda på orsaken, och gjorde anteckningar. När de, som varit frånvarande, kom tillbaka någon

dag senare, fick de redogöra för anledningen till frånvaron. Sedan började det egentliga arbetet.

I regel bildade första och andra klasserna ett läxlag samt tredje och fjärde ett annat. När läraren hade läxförhör eller omedelbar undervisning med den ena gruppen, var det andra läxlaget sysselsatt med tysta övningar. Det förekom en ständig omväxling i arbetet. Hemläxor hade vi huvudsakligen i biblisk historia och katekesen och dessutom psalmverser. I de ämnena skulle vi hålla oss med egna läroböcker. Övriga läroböcker fick den, som ville, skaffa sig själv, men vanligen fick vi låna dem från skolan, såsom när vi hade hemräkning eller uppgift att inlära angivna stycken i läseboken, naturläran eller någon annan bok. De som var flitiga och ivriga att lära, kunde låna hem Bergs räknelära eller andra läroböcker mest varje dag och särskilt över den för speciellt denna skola föreskrivna lovdagen i veckan eller andra lovdagar. Kunskaper i de profana ämnena inhämtades i flesta fall under tysta övningar i skolan. Men tyst var det nog inte alla gånger. Om ena gruppen, ungefär hälften av barnskaran, fått till uppgift att inlära något stycke ur läseboken i synnerhet dikter, såsom Flyttfåglarna, Odalbonden, Vikingen eller andra, så blev det ofta högläsning och ett öronbedövande surr. Men det tycktes läraren inte vara särskilt besvärad av. Blev gruppen alltför högljudd, grep han in och påbjöd tyst läsning.

Trots det stora barnantalet i läraravdelningen hade Hesselgren blicken öppen för vart och ett barn och dess egenheter. I sitt umgänge med barnen gick han likasom på upptäcktsfärd. Men givetvis var det inte möjligt för honom att tillämpa individuell undervisning i någon större utsträckning, och ej heller att vid läxförhör och omedelbar undervisning hinna ägna sig åt alla i gruppen på en lektion. Detta hindrades också därigenom, att de barn, som hade tyst övning, rätt ofta gick fram och stegade upp på den höga plattformen till honom för att visa resultatet av sitt arbete eller begära hjälp.

Vissa timmar hade Hesselgren lektioner gemensamt för alla barnen. Det förekom särskilt i sådana ämnen som sång, gymnastik och i allmänt orienterande ämnen samt då han gjorde och visade experiment i fysik och kemi. Han var, tyckte vi, en verklig mästare i konsten att undervisa och att på ett smidigt sätt organisera och skapa omväxling i arbetet samt att leda de växelvis förekommande

Själövads kyrkbygd

med den 1880 färdigbyggda nya kyrkan samt gamla skolhuset, som revs 1906 och ersattes med nytt jämt lärarbostad. Längst till vänster Själövads ångbryggeri. Den vita byggnaden till höger därom är nuvarande rektors- och lärarbostaden vid Hamnäs folkhögskola, som grundades 1910.

Oljemålning av Edv. Hesselgren 1905.

tysta övningarna och den omedelbara undervisningen. Han kunde väcka intresse hos eleverna och göra skolarbetet lustbetonat. Han gav sina elever goda grundläggande kunskaper, och han var omtyckt av alla och åtnjöt odelad respekt. Alla, som hade förmånen att få gå i skolan för Hesselgren under hans 45-åriga lärargärning i Själövad, minns honom med aktning och tacksamhet.

Den goda kontakt Edvard Hesselgren hade med sina skolbarn och den trivsamma stämning, som var rådande i hans skola, berodde främst på hans gosselynn och goda gemyt. Men därefter och som en följd av detta tog han flitigt i bruk vederkvickande hjälpmedel, i synnerhet sången och en konstnärlig utsmyckning av skolrummet — därom mera i ett senare sammanhang. För honom var sångundervisningen inte avgränsad till bestämda lektioner enligt schemat, då vissa melodier inlärdes, utan sången var ett upptryckningsmedel när

som helst under skoldagen. Märkte han, att barnen verkade trötta eller började bli oroliga, föreslog han en sång eller också fick barnen föreslå någon, som de önskade sjunga. Vanligen begärde de att få sjunga någon glad och hurtig sång. Alldeles särskilt förtjusta var de i de sånger, som läraren hade författat texten till och främst bland dem var.

Själevadssången.

Uti Själevad ligger vårt älskade hem,
där vi trivas så väl båd' till kropp och till själ.
Här i skolan vi gå och vi lärt oss förstå,
att vår bygd är en pärla i Ångermanland.
Och vi älska vårt Själevad, härliga land,
med dess brusande bäckar, dess grönskande strand
och dess skogar och sjöar och blånande fjäll.
Gamla Själevad, hell dig, ja, hell! Hurra!

Uppå kyrkbackens krön står vår kyrka så skön,
jublande över sjön, klockan manar till bön.
Runt omkring uti krans gå små vågor i dans,
minna ljuvligt om tiden, om glädjen, som vanns.
Hela nejden omkring som en skön syskonring
hålla byarna vakt, bergen stå i givakt.
Bygden vilar så trygg, vilar lugn, vilar säll.
Gamla Själevad, hell Dig, ja, hell! Hurra!

De barn, som ägde sångens gåva, uppmuntrade Hesselgren bland annat genom att låta dem sjunga en- eller tvåstämmiga sånger vid gudstjänsterna i kyrkan, såsom vid julottan och andra tillfällen. På den tiden jag gick i skolan fanns det inte någon kyrkokör, det var något senare, som Hesselgren började med den, och därför tog han skolbarnen till hjälp, ibland bara ett par av de bästa sångarna men oftast större grupper, för att i stället för kyrkokören ge högstämning åt gudstjänsten.

Den tidens gymnastik bestod mestadels i armar-, ben- och bälre rörelser inne i skolsalen. Det fanns inga redskap eller attiraljer för

någon allsidig gymnastik. Den fick vi ägna oss åt ute på skolgården under rasterna. Då gällde det att tävla om, vem som kunde äntra högst på den mot skolhuset resta dubbelstegen, eller vem som kunde utföra bästa hopp- och balansövningar, de förra över varandra och de senare på utlagda stockar och hässjestänger. Hesselgren var ofta ute med oss under rasterna och deltog med liv och lust i gänget. Stort nöje, tyckte vi det var, då vi fick hjälpa läraren med något arbete på bostället, t. ex. om hösten, då vi fick springa omkring och plocka hop skräp i högar för att brännas upp eller bära allt användbart, såsom hässjevirke, till uthuset för att där staplas upp på ställningar under ett brett utskjutande takutsprång.

Edvard Hesselgren var alltid lugn och godmodig. I hans skola fanns varken rotting eller björkris, och han behövde dem inte heller för att upprätthålla disciplinen. Fastän han umgicks med oss, såsom vi tyckte, på ett kamratligt sätt, hade vi ändå stor respekt för honom. Vad han sade och gjorde, var utan prutmån rättesnöret för oss. Men om någon krabat uppfört sig direkt lymmelaktigt eller visat uppenbart trots, lade han inte fingrarna emellan. Då kunde han smälla till, så att det kändes långt efteråt. Det fanns ju intet förbud mot kroppsaga på den tiden. Han tycktes dock helst vilja undvika den i sin fostrargärning.

Vid ett tillfälle hade några pojkar visat olydnad och trots och gjort sig förtjänta av en ordentlig bestraffning, och den episoden har särskilt skarpt etsat sig i minnet. Det var en kall höstdag, och på Prästsundet nedanför skolan låg nattgammal is. Innan vi slutade den dagen, förbjöd Hesselgren oss att gå ned på isen. Men när vi kom till stranden, glömdes förbudet. Fjorton pojkar, som skulle till ytterbygden och som eljest brukade gå över Själevadsbron, tyckte nu, att det varit och var så kallt att isen säkert skulle bära dem, om de tog genvägen snett över sundet för att komma fortare hem. Denna genväg, kortaste sidan i en triangel, togs ofta i bruk vintertid. Pojkarna prövade den nu och lyckades. Men dagen därpå blev det räfst. Hesselgren hade tillkallat skolrådets ordförande kyrkoherde Öijmark, och när vi kom till skolan, fick de, som trotsat förbudet, ställa upp framför den höga pulpeten. Först höll kyrkoherden ett strängt strafftal till de skyldiga, och sedan började han från vänster och gav med flathanden den ene efter den andre en ordentlig smäll på kinden, tills alla fjorton fått sitt. Kyrkoherden

hade så mjuka fingrar, att de verkade som en gummislang. Det blev röda märken efter fingrarna, och det sved som sår i saltströmmingslake. Den här gången stod Hesselgren och såg på.

De onormalt stora läraravdelningarna gav stundom anledning till att den lokala skolmyndigheten inte alltid höll så strängt på bestämmelserna om den lagstadgade skoltiden för eleverna. Vissa år kunde det vara ganska många barn, som ansågs äga nöjaktiga kunskaper och som erbjöds att få avgå från folkskolans näst sista klass med fullständiga avgångsbetyg.

När jag befann mig i den klassen och vi nalkades slutet på vårterminen, kom Hesselgren till mig under en rast och sade: "Hör du Isidor, nu tycker jag, att du är så pass duktig i att läsa, skriva och räkna, att du kan få sluta, om du vill." Även andra barn tillfrågades om samma sak. I vissa fall tyckte föräldrarna, att deras pojke eller flicka borde få åtnjuta den undervisning och tillgodogöra sig de kunskaper, som gavs i folkskolans högsta och sista klass. Men jag svarade ja med detsamma, och när skoldagen var slut, sprang jag i ett sträck den halv mil långa vägen hem och talade om, att lärarn sagt, att jag skulle få sluta skolan. Min far gav sitt samtycke därtill, och då var saken klar. Någon tid därefter började jag ana, att min far hade i förväg talat med läraren om den saken, och jag har också fått det bekräftat. Han hade även talat med kyrkoherden och önskat, att jag skulle få börja konfirmationsskolan följande vinter och även fått löfte därtill, fastän jag var väl liten till växten och ett år för ung. Far hade nog sina starka skäl för dessa åtgärder. Jag var äldst i en stor syskonskara, och jag behövdes allt för väl till hjälp åt honom för det myckna arbetet på gården.

Alltnog jag slutade skolgången för Hesselgren, och vintern därpå "gick jag och läste" för kyrkoherden två dagar i veckan. De övriga arbetsdagarna måste jag hjälpa till i skogsarbete, satt stundom på timmerlasset och läste på katekesen, ty det gällde att kunna läxorna vid förhören i lästugan. Även under de närmast följande åren var det vanligt, att ungdomarna repeterade katekesen, medan de utförde annat arbete, flickorna hemma vid spinnrocken eller vävstolen och pojkarna ute i timmerskogen eller på annan arbetsplats, ty man ville inte skämma ut sig vid de årligen förekommande husförhören.

FOLKSKOLEVÄSENDETS UTVECKLING EFTER 1906.

Under den livaktiga reformperioden kring sekelskiftet skedde en betydelsefull uppryckning av skolväsendet, och en god grund lades för folkskolans ändamålsenliga anordning. Som redan nämnts, uppfördes på kort tid flera nya skolhus, lärarnas löneförmåner förbättrades och lärarkåren ökade relativt snabbt. Vid kyrkskolan anställdes en folkskollärarinna för mellanstadiet. Till en början hyrdes erforderliga lokaler för denna avdelning. Men efter kyrkostämmans beslut 1905 uppfördes ett nytt skolhus med tre lärosalar och gymnastiksal samt ett fristående bostadshus för lärarna. Denna skola, i vilken Hesselgren varit ensam lärare i tio år och som därefter fått en särskild småskoleavdelning, hade nu anordnats enligt första B-formen. En välbehövlig reducering av barnantalet i läraravdelningen hade skett. Därigenom kunde Hesselgren mera helt göra bruk för sitt intresse för varje barns egenart och tillämpa undervisningen därefter.

Men skolväsendet i Själevad liksom även i andra nordångermandska socknar hade kommit så långt efter i utvecklingen, att den kraftiga framryckningen närmast efter sekelskiftet icke på långt när hann återhämta det försprång, som nåtts på andra håll i riket. Till detta kom, att 1907 inträdde en period, som kännetecknades av återhållsamhet och stagnation på skolfrenten. Skolbyggnadsverksamheten avstannade och låg nere till fram på 20-talet. Samtidigt förekom en relativt stor folkmängdsökning inom kommunen främst på grund av industriens snabba utveckling, och därmed ökade också antalet skolpliktiga barn. Det hade till följd, att mycket stora läraravdelningar förekom i många skolor och att varannandagsläsning tillämpades i stor utsträckning. I och för sig var det inte något säreget förhållande för Själevad, utan halvtidsläsande och flyttande mindre folkskolor var de vanligast förekommande skolformerna i hela bygden Nordanskog, och den visade stadig ökning under denna period. I Anundsjö t. ex. hade antalet sådana skolor ökat från 16 stycken 1906 till 24 sex år senare.

Motståndet mot heltidsläsningen kom påtagligt till synes sedan författningen 1919 om den nya undervisningsplanen trätt i kraft och kraftiga ansatser från skolmyndigheterna gjordes för att undan-

röja eller åtminstone minska antalet av de i dessa bygder gängse undantagsformerna. Folkskolinspektören blev mycket hårt ansatt från oppositionens sida. Massmöten anordnades, skarpa uttalanden gjordes, och en långvarig stundom från polemik förekom på insändaravdelningen i ortstidningarna mot skolreformen och inspektören.

På landsbygden och särskilt i skogssocknarna med gles befolkning var reaktionen mot inrättandet av heltidsläsande skolor spontan och ur allmogens synpunkt helt naturlig. Men att det relativt tätbebyggda och välsituerade Själevad låg efter i utvecklingen och höll sig med halvtidsläsande och mindre folkskolor samt tog dessa undantagsformer i försvar, kan synas vara svårare att förstå. Men det fanns en förklaring även till detta förhållande. Efter kyrkoherde Öijmarks död valde församlingen en av bygdens populäraste präster till kyrkoherde, nämligen prosten Anton Lundström i Arnäs. Men bara ett par månader före tillträdet dog denne. Nytt val måste ske, och i samband därmed begärde sockenborna fjärde provpredikant, nämligen v. pastorn G. F. Lundgren, som tjänstgjorde under vakanstiden, och han blev också nära nog enhälligt vald. Pastor Lundgren var liksom sin företrädare varmt intresserad och gjorde betydande insatser för skolväsendets utveckling. Emellertid blev han icke kyrkoherde i Själevad, utan det behagade regeringen att tillsätta en f. d. sjömanspastor med en utpräglad konservativ inställning till folkskolväsendet. Den opposition, som under de närmast föregående åren kommit till uttryck mot vidtagna åtgärder till skolförbättringar, fick nu ett oväntat stöd i skolrådets självskrivne ordförande. I motsats till mest alla andra präster var han likgiltig för, ja, rent av motståndare till folkskolans ändamålsenliga utveckling. Den då rådande samordningen med gemensamt kyrko- och skolråd var också ogynnsam för skolan. Sammanträdena hölls i regel på söndagarna i sakristian efter högmässogudstjänsten, och då behandlades de kyrkliga ärendena först, och sedan blev det ofta kort tid för frågor, som gällde skolan. De blev i flesta fall behandlade i trötthetens och uppbrotsstämningens tecken. Uppgiften att vara självskrivnen ordförande i skolrådet och därmed skolans främste ledare var för honom tydligen en börda. Rätt ofta vid sammanträden och i andra sammanhang beskärnade han sig över hur mycket arbete han måste ha för skolan.

Domsjö sulfittfabrik med Hörnetts folkskola i skogsbrynet.

Foto 1921.

Sedan jag tjänstgjort ett år som extra ordinarie lärare i Gudmundrå skoldistrikt, som var vida känt för ett synnerligen väl utvecklat skolväsen, kom jag till Själevad 1913 som lärare först i en E-skola (enligt den gamla beteckningen) inhyrd i en bondgård, där jag hade att undervisa 19 barn i småskolan den ena dagen och 45 elever i folkskolklasserna den andra dagen, och då märkte jag alltför väl, hur efterblivet skolväsendet var i denna bygd jämfört med förhållandena i Ådalen och sydligare skoldistrikt. Detta intryck förstärktes ytterligare, när jag året därpå tillträdde förste lärartjänsten i Hörnett. Där var det A-skola till och med fjärde klassen. Men femte och sjätte klasserna var sammanslagna till en läraravdelning med tillhoppa 64 barn. Skolhuset hade, som nämnts, endast fem lärosalar. Barnantalet ökade snabbt i denna skolrote. Folkskolinspektören krävde upprepade gånger, att avdelningen skulle delas. Men ordföranden svarade, att det gick inte, för det fanns inte någon lokal. Först efter mycket stark påtryckning 1919 från inspektörens sida infördes duplicering i ett par klasser, och då blev A-formen genomgående för hela skolan. I detta sammanhang kan även näm-

nas, att så sent som 1914 fanns i socknens största skola endast läseböcker med den gamla stavningen. När läraren begärde läseböcker med nystavning och påpekade, att nya stavningsreformen var påbjuden som lag för rikets skolor sedan 1906, svarade ordföranden, att den "bergska ukasen behövde man inte rätta sig efter".

Det är obestridligt, att ordförandens negativa inställning till folkskolväsendet i avsevärd grad hämmat folkskolans utveckling under berörda period. Bristerna i skolans anordning hade säkert varit ännu mera påfallande i Själevad, om inte skolrådsledamöterna så småningom börjat inta en oppositionell inställning till ordföranden, så att denne till slut blev alltmer ensam om sin uppfattning vid skolrådets beslut i skolfrågor. Så var förhållandet på 20-talet. Då uppfördes och togs i bruk fem nya skolhus med två lärosalar och bostäder för personalen, nämligen i Gerdal 1920, Västansjö 1921, Fors 1922, Komnäs och Västerhus 1926 samt en större skolbyggnad i Svedjeholmen 1930. Under samma decennium upphörde i stort sett varannandagsläsningen och folkskolorna inom distriktet blev i flesta fall anordnade enligt någon av huvudformerna.

Men den största uppräckningen av skolväsendet i Själevad och andra skoldistrikt inom Ångermanlands norra inspektionsområde började, särskilt ifråga om Själevad, när folkskolärendena överflyttades från den kyrkliga till den borgerliga kommunen. I Själevad ersattes förutvarande ordföranden i skolrådet med August Fritiof Björne, tidigare överlärare vid den förut omnämnda privata folkskolan vid Domsjö sågverk. Under den tioårsperiod han var skolstyrelsens ordförande och i verkligheten distriktets förste överlärare, varunder han ägnade sin duglighet och rika erfarenhet samt sina krafter helt åt Själevads skolväsen, och även därefter under förman Carl Anderssons ordförandeskap och säkra ledning, har skolväsendet i detta skoldistrikt kunnat uppvisa en storartad utveckling. En kraftig inflyttning, i synnerhet till tätorterna kring Mo och Domsjö kraftigt utvidgade industrianläggningar i Alfredshem och Domsjö samt kring Hägglund & Söners snabbt framväxande fabriksanläggningar i Gullänget, samt införandet av sjunde skolåret har i avsevärd grad ökat de skolpliktiga barnens antal. Detta har medfört, att nya läraravdelningar och nya lärartjänster måst inrättas, att nya skolhus uppförts och att äldre skolbyggnader blivit om- och tillbyggda samt moderniserade. Man kan faktiskt säga, att

skolväsendet i Själevad har tagit ett verkligt jättesteg under senare år, så att det nu står sig gott vid en jämförelse med livaktiga skoldistrikt i sydligare landsdelar. Utvecklingen i Själevad framgår av efterföljande sammanställning av statförslagen och årsredogörelserna i detta skoldistrikt för åren

		1895	1920	1954
Skolpliktiga barn	Antal	¹ 684	1085	2102
Läraravdelningar		9	32	86
Skolhus		2	7	13
Distriktsöverlärare		—	—	1
Folkskollärare		2	4	23
Folkskollärarynnor		² 1	9	28
Småskollärarynnor		² 6	15	35
D:o biträdande i folkskol:n		4	7	—
Slöjdlärarynnor, ordinarie		—	—	1
Timlärare i kvinnlig slöjd		—	2	4
„ i manlig slöjd		—	1	4
Fortsättningsskoll:e, ordinarie		—	—	2
Musiklärare		—	—	2
Skolkökslärarynnor, ordinarie		—	—	1
Barnbespisningspersonal		—	—	40
Lärarpersonalens löner Kr		³ 3300	62300	1.254018
Samtliga utgifter		4755	119555	2.529788
Statsbidrag		1933	52310	1.402505
Att uttaxera		2822	65191	1.127283
Diverse inkomster			2054	

¹ Uppgifterna om skolpliktiga barn, läraravdelningar, skolhus och personalen gäller även folkskolan vid Domsjö sågverk.

² Ambulerande.

³ Inkomster och utgifter för Domsjö sågverks skola 1895 och 1920 ingår ej i den ekonomiska tablan och ej heller lärarnas naturaförmåner. Denna skola upphörde 1932.

Till ovanstående uppgifter om skolväsendets utveckling kan nämnas, att Själevads kommun beslutat inrätta en treårig inbyggd realskola och att Örnköldsvik, som i drygt 30 år tillhörde Själevads skoldistrikt, för närvarande har 850 elever i folkskolan, 33 läraravdelningar och en utgiftsstat på 946.000 kronor.

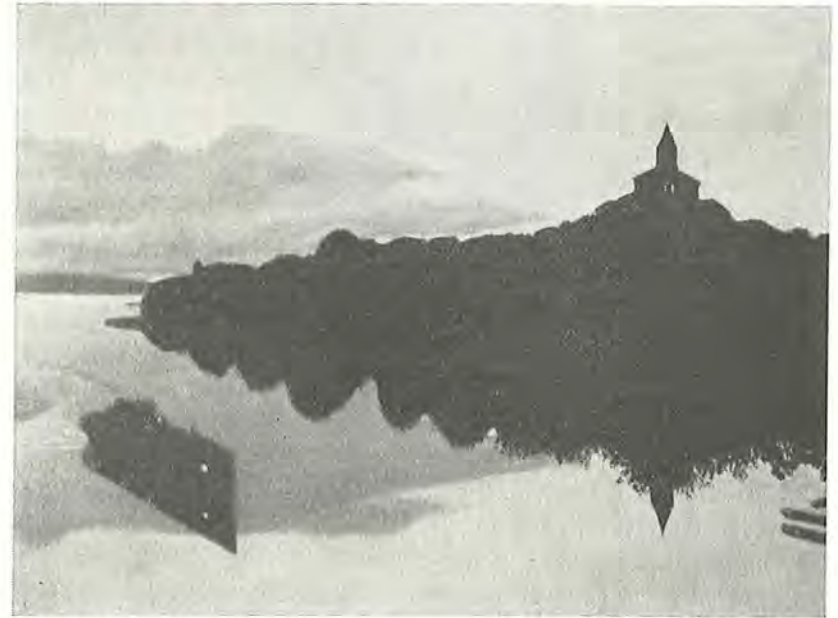
HESSELGREN VERKSAM KYRKOMUSIKER

En krävande lärarverksamhet på vardagarna och en pliktuppfyllad organisttjänst på sön- och helgdagarna utgjorde Hesselgrens främsta och viktigaste arbetsuppgifter. De två var för honom inte bara en behövlig omväxling, utan de kompletterade varandra, berikade ömsesidigt hans livsgärning och förenades i honom till en harmonisk enhet. Livaktig var hans lärargärning, livaktig var också hans tjänst i kyrkan. Som organist och kantor var Hesselgren välkänd i vida kretsar. I 24 år från 1884 uppehöll han sång- och musikleartjänsten i Örnsköldsviks elementarläroverk och likaledes i stadens flickskola till 1905 och därefter i dess samrealskola till 1908.

Under hans tidigare verksamhet som organist i Själevad tog han, som redan nämnts, skolbarnen till hjälp genom att öva dem att sjunga valda sånger för gudstjänstbruk och lät dem uppträda i kyrkan på vissa kyrkliga högtidsdagar. Men efter sekelskiftet började han samla äldre intresserade personer till övningar i körsång, och därmed grundades Själevads kyrkokör, som sedan regelbundet fortsatte med övningar och framträdanden och som alltfört är i verksamhet under hans efterträdare kantor Knut Norells ledning.

Det var i denna kyrkokör, som en av Hesselgrens många lärjungar på 90-talet upplevde ny kontakt med sin avhållne lärare och därtill innerlig gemenskap med en nobel och trofast kamrat och vän, en gemenskap som förbliver i tacksamt minne.

Gosselynnat och ungdomlig vigör kännetecknade honom hela livet igenom. Under de tio år jag tillhörde kyrkokören, blev sångövningarna och samtalen därunder verkliga vederkvickelsestunder för deltagarna — tack vare körledaren. Det var sångarglädje, hög stämning och gemytlig samvaro. Många körmedlemmar hade lång väg att färdas till och från sångövningarna, och eftersom många lärare och även andra i kören var dagligen upptagna av sin egentliga tjänstgöring, måste sångövningarna hållas på kvällarna, då det ofta blev knappt om tid för träning och noggrann samsjungning. Det kunde därför hända, att en del körmedlemmar kände sig osäkra och tyckte, att samsjungningen var bristfällig, och befarade, att kören skulle misslyckas vid ett förestående framträdande. Men Hesselgren var alltid optimist, och när han stämde upp för fullt

Själevads kyrka i kvällsskymning.
Oljemålning av Edv. Hesselgren.

med sin djupa och fylliga bas, var det, som om all osäkerhet försvunnit.

KOMMUNALMAN, EXPERT OCH RÅDGIVARE.

Edvard Hesselgren var icke upptagen av kommunala eller andra uppdrag vid sidan om tjänsten i sådan omfattning som hans företrädare. Han var till sitt väsen försynt och tillbakadragen och traktade inte efter offentliga uppdrag. Han tycktes ha nog och trivdes bäst med sin skola, sin sång och musik samt sina kära hobbyn. Likväl lades på honom många betydelsefulla och viktiga uppdrag i den kommunala förvaltningen och även på andra områden. Redan på 80-talet blev han vald till kommunalstämmans vice ordförande, och ofta, så fort Huss på grund av andra bestyr

var förhindrad att leda stämman, fick Hesselgren svara för ordförandeskapet. När Huss dog 1907, ansågs Hesselgren självskriven som stämmans ordförande, och han blev också enhälligt vald. Denna uppgift som ordförande först i kommunalstämman och sedan 1919 även i kommunalfullmäktige till 1927, då han flyttade från Själevad, fullgjorde han med oväld och stor skicklighet till allas belåtenhet och till heder för honom själv. Snabbt och smidigt avgjordes ärendena, stundom mycket viktiga frågor och sådana, om vilka skarpa meningsbrytningar gjorde sig gällande. På den tiden fanns i den kommunala förvaltningen ej några särskilt anställda tjänstemän för de löpande göromålen, utan det ålåg ordföranden att svara för alltsammans, såsom erforderliga utredningar, en ganska omfattande korrespondens och andra skrivgöromål. Hesselgren var mycket kunnig och synnerligen väl införsatt i kommunala förvaltningsfrågor. Han betraktades som expert på detta gebit och blev ofta rådfrågad även, när det gällde ärenden, som icke direkt hörde till ordförandens uppgifter.

En av dem, som stod Hesselgren allra närmast i kommunens arbetsuppgifter, nämligen kommunalnämndens ordförande, häradsdomaren N. O. Norgren, ger i minnesskriften Själevads folkskola 1942 följande omdöme om Hesselgren och dennes insatser i Själevads kommun: ”I egenskap av ordförande i kommunalstämman åren 1907—1918 och i kommunalfullmäktige 1919—1926 skaffade han sig ett stadgat anseende som en duglig och vidsynt kommunalman. Hesselgrens verksamhet på detta område inföll under en tid, då åsikterna starkt bröto sig emot varandra och behovet av en kraftig ledning gjorde sig mer gällande än i våra dagar. Han var i besittning av alla de egenskaper, som är utmärkande för en ordförande, kunnighet, snabbhet och oväld, varjämte han ägde förmåga att i rätta ögonblicket ingripa och återföra debattören till ämnet och avsluta en överläggning, innan denna kom in på avvägar . . . Edvard Hesselgren har betytt mycket för Själevads kommun, och tacksamma Själevadsbor komma säkert länge att vörda hans minne.”

Utom nu nämnda uppdrag i kommunens tjänst och Hesselgrens mångåriga verksamhet som sånglärare i Örnsköldsvik kan nämnas, att han under många decennier var valnämndens ordförande i Själevads valdistrikt, lärarkårens representant i skolrådet, skolkassör och kassör för Norra Ångermanlands folkhögskoleförening

Edvard Hesselgren.

samt av landstinget vald representant i styrelsen för Hampnäs folkhögskola, som grundades 1910.

BLOMSTERVÄN OCH KONSTNÄR.

Edvard Hesselgren var i besittning av goda konstnärliga egenskaper. De kom till synes icke allenast i hans intresse för musik och sång, utan de framträdde påtagligt i hans undervisning och framför allt i hans kärlek till blommor och måleri.

Han ägde gåvan att kunna motverka tomhet och tristess genom att skapa trivsam miljö omkring sig. Han var en stor blomstervän, och han gav mycket av sin fritid åt blomsterodling. Att syssla med lök- och prydnadsväxter och att ansa och vårda blomstren var för honom ett nöje, som skänkte honom avkoppling och glädje. Med denna hobbyverksamhet spred han också glädje och trivsel till andra. Redan i en tid, då blomstervården var föga praktiserad, hade han i den stora och i och för sig trista skolsalen i gamla skolan krukväxter och blomster i fönstren och på andra lämpliga platser. Men ännu rikligare blomsterprakt utvecklade han i nya skolan och i parken framför denna och lärarbostaden. Särskilt där prunkade blommor i granna färger från tidigt på våren till sent på hösten. I parken framför hans bostad fanns en rik omväxling av vår-, sommar- och

höstblomster, ettåriga- och perenna växter på rabatter och lister och kring verandan slingrade klängväxter. Runt vattenbassängen med fontänen lyste krokus, pingstliljor och andra vårväxter med sitt färgspel, tills de utbyttes mot pelargonior eller ettåriga blomster eller grupper av astrar och lövkojor eller andra höstväxter. Dessutom förekom här och var i parken bestånd av pioner, rosor o. d. Han hade också ett litet växthus samt drivbänkar, och i dem drog han upp plantor för eget behov. Men mycket därav samt mycket av skörden från bärbuskar och fruktträd skänkte han bort till grannar och vänner och icke minst till skolbarnen.

Lika blomsterprygt var det även inomhus — i "Edwards och Majas" inbjudande och gästfria hem. Men där fanns ock något annat, som drog uppmärksamheten från blommorna, nämligen *konstverken*. Överallt i rummen mötte ögat målningar av hans hand. Detsamma kan också sägas om hans skolsal eller rättare sagt skolsalar, ty det var så ordnat i den nya skolan, att de båda salarna i första våningen utnyttjades även som församlingshem. En stor del av väggen mellan dem var vikbar och kunde således öppnas, då tillslutningen till församlingsaftnar o. d. var så stor, att utrymmet i den ena salen blev otillräcklig för deltagarna. Under Hesselgrens tjänstgöring i denna skola till 1927 var väggarna ovanför panelen i dessa ljusa och luftiga skolsalar nära nog fullsatta med tavlor, som Hesselgren målat. Till en del var hans konstverk reproduktioner företrädesvis efter Liljefors' och Zorns målningar, men det mesta av hans konst var original. Avbildningarna i denna skrift av konstverken Själevads nya kyrka i kvällsskymning, panoramat över kyrkbygden med Hampnäs folkhögskola längst till vänster samt Grisslans fiskeläge i Själevads socken är bara några exempel på hans egna konstskapelser.

Hesselgren hade låtit uppföra en särskild byggnad för sin ateljé, och där kunde han vara i full verksamhet redan klockan fem på morgnarna. Under dessa stilla morgonstunder tycktes inspirationen vara honom mer bevägen än under andra tider. Många gånger hade han fångat ett motiv och skisserat det på duken eller också fullbordat en målning, innan dagens skolarbete började.

En stor del av de konstverk han skapade skänkte han bort till institutioner samt vänner och bekanta. Så t. ex. har Örnköldsviks folkskola fått Havsörnarna, av allt att döma den största oljemålningen 140 × 170 kvm. av Hesselgren. Ofta lät han till gåvan bi-

foga en versifierad tillägnan, även det ett karaktäristiskt drag hos honom. Han ägde nämligen en sprudlande skaldeådra, och den kom till uttryck framför allt i dedikationer och tillfällighetsdikter, med vilka han spred glädje och högtidsstämning i vännernas krets. Håradshövding N. O. Norgren, som återopats i ett tidigare sammanhang, skriver, sedan han först betonat, att Hesselgren ej traktade efter offentliga uppdrag, följande om hans förmåga att uttrycka sig på vers: "Han deltog dock i det fria arbetet både som medarbetare och åhörare, och jag minns honom särskilt från ett par lantmannaveckor, som hölls i skolan och som han avslutade genom att i versform referera vad som under veckan förekommit på ett sätt, som gjorde både föredragshållare och publik storförtjusta."

Hesselgrens dikter var ur litterär synpunkt inga storslagna konstprodukter, men de var hjärtliga och inspirerande, och de gav uttryck för hans avsikter att sprida munterhet och värme samt avspeglade hans rika personlighet, hans generositet och ljusa syn på livet. Det är något av givandets glädje, som lyser fram i hans gåvor och dikter. Bara ett enda exempel ur högen må anföras. Han hade kopierat Zorns Mästersmeden, och den skänkte han bort till en sväger och svägerska i Skellefteå, men samtidigt skrev han och bifogade dikten

"Mästersmeden.

Se, mästers kloka, klara öga,
Se, denna starka arbetshand,
som formar skickligt stålet röda,
naturen hård av mänskovilja tamd.

Hans panna välver klara tankar,
och stickad tröja gömmer ädelt bröst.
Och släggan går, den heta stålet hamrar,
och långa vägar höres städets röst.

Vad säger manne han om denna tiden,
då arbetet föraktas av de rika
och anses som ett slaveri, en orätt liden,
av skaror som blott skria: "Alla lika!"

Han hör nog till den gamla stammen,
som har i arbetet sin lycka och sin lön.
Han säkert troviss säger högt sitt amen,
när dagens arbete han slutar med en bön.

Och mästern skall därför hyllas.
Ett troget arbet' adlar ock sin man.
Hans plats kan ej av någon annan fyllas,
och vänner hoppas jag han vinna kan.

De trogna ögon säga mer kanhända,
än vad i dessa enkla rimmen kläs.
Med dessa tankar vill jag bilden sända
Till älskvärt hem — i Sävenäs."

EN HEMMETS VÄN OCH VÅRDARE.

Hemmet var för Hesselgren den stora och ljusa centralpunkten i hans liv. Det ägnade han sina varmaste omtankar, det gjorde han trivsamt, och i det trivdes han allra bäst. Det fick skolbarnen redan på 90-talet ett levande intryck av, då han lärde dem: "Mitt hem är så ringa, dess dörr är så låg. Men aldrig en kärare boning jag såg kring hela den grönskande jorden." Men även med sitt hem ville Hesselgren liksom även hans kollega vid skolan och maka Maja Hesselgren glädja andra. Dörrarna till deras hem var inte stängda, utan de stod öppna, och det hemmet var faktiskt som en gästgivargård för allmänheten och i synnerhet för lärarkåren och kyrkokören. När lärare deltagit i söndagens gudstjänst eller suttit på sammanträde i sockenstugan, var det nära på självklart, att de skulle titta in till Hesselgrens. Alla visste på förhand, att de var välkomna på kyrkkaffe eller något annat, som en hungrig mage kunde behöva. Det gjordes inga svårigheter, och det märktes aldrig någon avmätt reserverad hållning, utan samvaron blev alltid glad och gemytlig.

Ett år en dag på våren skulle kyrkokören uppvakta och sjunga för en aktningsvärd församlingsbo, som fyllde femtio år. Men det måste ske tidigt på morgonen, ty de flesta sångarna måste finnas i

Grisslans fiskeläge.
Oljemålning av Edv. Hesselgren.

sina ordinarie arbetsuppgifter i rätt tid. Kvällen förut var kören samlad hos Hesselgrens för att öva in de sånger, som skulle sjungas vid uppvaktningen. Det drog ut på tiden till sena kvällen, och någon av dem, som hade lång väg att färdas, ansåg, att de hann knapast hem, förrän de måste vända tillbaka. Det blev jubel i gänget, när Edvard och Maja snabbt replikerade: "Det är inte nödvändigt. Ni kan få ligga här." Den natten låg många av sångarna här och var i det Hesselgrenska hemmet.

När Hesselgren nalkades pensionsåldern, som då inträdde vid fyllda sextio år, begärde han att få kvarstå i tjänsten som lärare något år. Klockare- och organistbefattningen ägde han rätt att behålla, så länge han själv ville. Vederbörande myndighet fann alla skäl tala för bifall till framställningen och gav honom rätt att fortsätta sin skolverksamhet, såsom det hette, "fem år tills vidare." Till de fyrtio år han redan fullgjort en betydelsfull lärar- och fostrar-

gärning vid Själevads kyrkskola kom han att lägga ytterligare fem år, och någon fysisk eller psykisk avmattning märktes inte heller då hos honom.

Samtidigt med att han under dessa fem år uppehöll alla sina tidigare tjänster och uppdrag i Själevad, började han vidtaga en del förberedelser för den kommande flyttningen från lärarbostaden, och därvid var han särskilt angelägen om att ordna ett eget hem. I god tid köpte han i Örnsköldsvik en välbelägen tomt med öppen utsikt över Örnsköldsviksfjärden och bort mot Domsjölandet. På den tomten lät han uppföra ett välbyggt boningshus, som ifråga om såväl exteriör som interiör ger skäl för beteckningen "konstnärsvilla". Där hade han skapat ett i bästa mening trevligt hem, och givetvis fanns också ateljén inrymd där. Hesselgren var nämligen inställd på att samtidigt med att han avgick från sina ordinarie befattningar, skulle han också frigöra sig från de flesta av sina kommunala och andra uppdrag, så att han kunde få ägna sig helt åt hemmet och sina kära hobbyn, blommorna och målningen. Vid 1926 års utgång lämnade han sina under många år troget fyllda tjänster samt de flesta uppdragen i Själevad, och familjen flyttade in i det nya trivsamma hemmet. Den 24 januari utfärdades flyttningsbetyget från Själevad till Örnsköldsvik. Allt var så väl ordnat. Glädjen över att få vara fri och ha möjlighet att kunna få framleva dagen efter egen timplan var omisskännlig. Men — mänskliga beräkningar korsas stundom.

Påskaftonen den 7 april året därpå spreds över bygden Nordan-skog sorgbudskapet, att Edvard Hesselgren efter blott ett par dagars sjukdom — bukhinneinflammation — avlidit på Örnsköldsviks lasarett. En av dem som stod Hesselgren särskilt nära under närmast föregående år, nämligen rektor Herbert Lagerström vid Hampnäs folkhögskola, har givit uttryck för den sorg och saknad, som i dessa dagar så tungt fyllde bygdens liv, och träffsäkert tolkat allas tankar och känslor inför den avhållne lärarens och vännens personlighet och gärning i följande ord, skrivna under påskens segertecken:

"Vad ljus över griften!" — påskdagens högtidspsalm, som Edvard Hesselgren för andaktsfylld menighet år efter år intonerat på orgeln i sin församlings helgedom, rinner i minnet. Ljus var över hans levnads gärning, ljus lyser över hans livs afton, ljust är han minne. Kärlek och vördnad skola vårda den bild, som han inskrivit i våra

hjärtan, och med tacksamhet skall man erinra om, vad han gav av sin personlighets rika gåvor.

Många tänka väl i första rummet på honom såsom läraren, som med ovanlig pedagogisk skicklighet förenade levande förståelse för lärarens fostrande gärning. Andra äro honom särskilt tacksamma för vad han som organist gav genom sin sjäfulla musik, vilken ofta på ett väsentligt sätt bidrog att skänka helg och högtid åt församlingens gudstjänstfirande. Åter andra skola erinra om hans praktiska verksamhet i det offentliga livet och hans intresse för folkbildningsarbetet även utanför hans egen skolforms ramar.

Alla skola dock till sist stanna inför Edvard Hesselgren — människan. I en tid så uppfylld av strid och bitterhet, av kärlekslöshet och lycksökeri som vår, är man mer än eljest tacksam över att träffa en personlighet, vars outplånliga adelsmärke varit fridsamhet och försynthet. Bilden av en sådan människa är en av de största gåvor, den ena människan kan giva åt den andra."

Begravningsakten i Själevads kyrka blev sällsynt storslagen — särskilt ifråga om tillslutningen. Där om skriver en tidning: "Det rymliga templet var fyllt till sista plats, och många deltagare måste nöja sig med ståplats i gångarna. Alla, som lärt känna eller haft någon beröring med Edvard Hesselgren, ville närvara vid hans sista färd — hans många elever under hans långa lärargärning, församlingsbor och kommunala förtroendemän, hans kolleger och vänner från när och fjärran hade mött upp för att delta med de närmast sörjande och hedra den hänsövnes minne." Tacksamhet och saknad kom till uttryck i de många talen och den synnerligen rika blomster-skörden. En av hans forna elever gjorde sig till tolk för deras sorg och saknad inför sin avhållne lärare och slutade sitt tal med uttryck för kollegernas tankar och känslor i följande ord:

Du, ädle vän, alltför hastigt
uppbrott gjort.
Djup och smärtsam saknad fyller
vänners hjärtan.
Dock, Ditt goda föredöme lyser
i tacksam hågkomst,
Ditt ljusa minne lever, skall leva
i vänners bröst.

LITTERATUR.

- Carli, O. & Norell, K.* Själevads folkskola. En historik. Örnsköldsvik 1924.
Jobansson, Isid. Skolor, biblioteks- och studieverksamhet (i Själevad och Örnsköldsvik). Svenska Stadsmonografier. Västernorrlandsdelen. Sthlm 1950.
Sandabl, Gideon. Folkskoleseminariet i Härnösand. Historisk översikt. Kalmar 1910.
 Själevad. Årsskrifter. Meddelanden från Själevads hembygdsförening. Örnsköldsvik 1935—1954.
 Svensk Undervisningshistoria. ÅSU, nr 47—48. Lund 1936.
Wichman, Holger. Örnsköldsviks historia 1842—1942. Örnsköldsvik 1943. Visitationsprotokoll och skrivelser.
 Sockenstämmo- och skolstyrelseprotokoll 1825—1930.
 Journaler och anteckningar av C. J. Huss.
 Examenskataloger och skrivelser i Landsarkivet rörande folkskoleseminariet i Härnösand.
 Intervjuer och uppteckningar.

PERSONREGISTER

- Almqvist, Erik A., biskop 19.
 Andersson, Carl O., förman 74.
 Aurén, H. P., khde, prost 49.
 Aurén, Margareta S., gift Huss, 49, 52.
 Backlund, O. P., fsklärare 42.
 Berglund, J., fsklärare 41.
 Bergman, Israel, biskop 33.
 Bergstedt, Eva, lärarinna 61.
 Bergstedt, Ida, lärarinna 61.
 Berlin, H. J., khde, prost 11.
 Björne, A. F., överlärare 74.
 Brandell, Per, pastor 28.
 Brandell, Simon, dr khde 43.
 Bäckström, E., fsklär. 16.
 Carli, O., fil. mag. 25, 26, 43.
 Dahlberg, Johan, bokhandl. 58.
 Edström, G. R., khde, prost 42, 43, 54.
 Ersson, Nils, bonde 6.
 Engblom, N. P., länsman 23, 29, 30.
 Fahlgren, C. A., sågv.ägare 62.
 Gavelin, N., fsklär. 41.
 Hartzell, A. G., sågv.insp. 41.
 Hesselgren, B. L., handl. orgelbygg. 55.
 Hesselgren, Edv. B., fsklär., kantor 47, 52, 53, 54—70, 76—85.
 Hesselgren, Erik, biskop 55.
 Hesselgren, Maja, lär:a, fru 80, 82, 83.
 Holm, C. J., khde, prost 19, 26—30, 31, 32, 37—39, 43—45, 51, 56.
 Holm, J. L., hem.äg. 49.
 Huss, C. J., fskl., kantor 5, 6, 8, 11, 12, 14—18, 24, 30, 32, 34, 36, 40, 41, 43, 44, 47, 48, 52, 53, 56, 57.
 Huss, C. Mich., khde 6, 7, 11.
 Huss, Cath:a E., gift Ödlund 11, 49.
 Huss, Er. Joh., khde 6.
 Huss, Erik Joh., stud. 11, 12.
 Huss, Erik Nilsson, khde 6.
 Huss, Magn., generaldir. 6.
 Huss, Måns, handl. "Vildhussen" 6.
 Hägglund & Söner 74.
 Hörnfeldt, P. O., riksdagsman 29, 30.
 Johansdotter, Anna, "Mor Anna" 28.
 Johansson, Jöns, fsklär. 54.
 Kempe, Frans, industriägare, fil. dr, 58, 62.
 Kempe, J. C., industriägare 8.
 Klockhoff, J. O. V. khde 18.
 Klockhoff, P. M., brukspredikant 18.
 Kylberg, L. W., kapten 36.
 Lagerström, Herbert, rektor 84.
 Leijonhuvud, Malvina, friherr:a 38.
 Lindström, N. P., bonde 24.
 Lundgren, Anna, diakonissa 58.
 Lundgren, G. F., v. pastor, khde 72.
 Lundström, Anton khde, prost 72.
 Martinsson, Emma, fsklär:a 60.
 Nensén, A., khde 7.
 Nordin, Olaus, överlär. 16.
 Norell, Knut, fsklär., kantor 43, 76.
 Norgren, N. O., häradsdomare 78, 81.
 Nyberg, J. E., överl. 61.
 Persson, Margareta, diakonissa 58, 61.

Pettersson, Tekla, fsklär:a 61.	Svensson, O., bonde, byggm., kyrk- värd 21
Rudenschöld, T., greve 35, 36.	Söderlind, Per, domprost 43.
Saedén, C. G., v. pastor 8.	Wagenius, S. H., sem:föreståndare 15, 35.
Sandahl, Gideon, sem:adj. 15.	Wichman, Holger, fil. dr 26.
Schönfeldt, Anna, fsklär:a 61.	Widén, I., lektor, fskinsp. 36.
Sidner, Anders, v. pastor, khde 7.	Öberg, Eric, nämndeman 42.
Sjölund, E. J., fsklär. 23.	Ödberg, Johan, grosshandl. 26.
Stenström, Elisab., diakonissa 41.	Ödlund, Per, fsklär., kantor 11, 49.
Sundberg, Carl, sem:föreståndare 15.	Öijmark, C. G., khde 62, 69, 72.
Svensson, Johanna, diakonissa 38, 39, 41.	

INNEHÅLL.

Inledning	3
I. CARL JOHAN HUSS	6
Mo socken — Huss födelsebygd	7
Mo bruk	8
Hemmiljö	8
Studier	11
Härnösands seminarium	14
Skolväsendets ringa begynnelse i Själevad	18
Själevads första skolhus	21
Skolans reglemente	22
Socknens första lärare	22
Själevads socken vid mitten av 1800-talet	24
Huss ensam lärare för socknens folkskolebarn	30
Huss får diakonissor till medhjälpare	36
Huss kommunens allt i allo	44
Huss i hemmet och — bonde	48
II. EDVARD BRYNOLF HESSELGREN	53
Skolväsendet i Själevad efter 1880	57
Minnesbilder från skolan på 90-talet	63
Folkskoleväsendets utveckling efter 1906	71
Hesselgren verksam kyrkomusiker	76
Kommunalman, expert och rådgivare	77
Blomstervän och konstnär	79
En hemmets vän och vårdare	82
Litteraturförteckning	86
Personregister	87
Innehåll	89

BOKANMÄLNINGAR

OLAF CARLSEN: *Pestalozzi og Danmark I. Heinrich Pestalozzi og Frederik Münter*, Aarhus 1955.

Olaf Carlsen, som endast för något år sedan utgav sitt magistrala arbete *Rousseau og Danmark*, har nu kommit med ett nytt verk, första delen av en undersökning rörande Pestalozzi och Danmark. I förordet till sin bok yttrar förf. ett par saker, som man har särskild anledning att fästa uppmärksamheten vid. Han omtalar, att han erhållit understöd från Carlsbergfondets direktion både till förstudierna för sitt arbete och till täckning av tryckningskostnaderna. Det är ett glädjande konstaterande man gör, då man finner, att humanistisk vetenskap och särskilt pedagogikens historia icke blir lottlös utan på detta sätt effektivt understödes i vårt södra grannland. Vidare uttalar förf. den förhoppningen, att hans arbete måtte bidra till att stadga och stödja pedagogikens ställning som vetenskap och främja förståelsen av att vetenskaplig pedagogik ingalunda är blott och bart pedagogisk psykologi och därmed allenast en underavhandling inom den allmänna psykologien utan att den också har en historisk sida och att denna sida, pedagogikens historia, är en väsentlig del av pedagogiken, utan vilken denna icke kan hävda sig som självständig vetenskap. Carlsen gör sig alltså här till representant för samma mening som den vilken för några år sedan förfäktades av Norges främste undervisningshistoriker Torstein Høverstad i festskriften till B. Rud. Hall 1946.

Efter ett inledande första kapitel, som ger en översikt av Pestalozzis liv och utveckling och huvudpunkterna i hans metod, redogör Carlsen i ett andra avsnitt av boken för de förhållanden och omständigheter, som förde till att Frederik Münter, den blivande biskopen, som ung lovande studerande 1787 gjorde Pestalozzis bekantskap. Münter hade redan tidigare varit livligt intresserad av pedagogiska frågor och hade 1781 varit på besök i det ryktbara filantropinet i Dessau och diskuterat de pedagogiska problemen med Basedow. När han 1787 kom till Schweiz var det dock såsom Carlsen visar närmast hans intresse för illuminaterorden, som bringade honom att uppsöka Pestalozzi. Carlsen ger nu en ingående skildring av Münters och Pestalozzis samvaro och stöder skildringen huvudsakligen på Münters dagboksanteckningar som källa och lämnar därvid betydande bidrag icke blott till sitt förevarande ämne utan även och icke minst till Pestalozziforskningen överhuvud.

I ett tredje kapitel redogör Carlsen för Münters och några andra danska kulturpersonligheters brevväxling med Pestalozzi och ställning till de pedagogiska problemen från tiden omkring sekelskiftet 1800. Han visar där-

vid upp att Münter trots sin beundran för människan Pestalozzi dock kom att snarast inta en kritisk hållning gentemot hans metoder medan andra danskar såsom Ernst och Charlotte Schimmelmann anslöt sig till den store schweizarens idéer särskilt i fråga om folkupplysning och folkuppföstran.

I bokens fjärde kapitel behandlas därpå den danska skolkommissionens inställning till Pestalozzi samt Münters på särskilt uppdrag genomförda studieresa till Tyskland 1806. Carlsen skärskådar härvid den samtida pedagogiska diskussionen i detta land och visar upp att Münter väl snarast även från studieresan förde med sig en accentuerad kritisk inställning till den schweiziske pedagogen. Härvid hade B. M. Snetlage och särskilt A. H. Niemeyer i hög grad påverkat honom.

I bokens slutavsnitt, kapitel V, som är det längsta och ger undersökningens huvudresultat, diskuterar Carlsen inledningsvis den undervisningsplan Münter lade fram för skolkommissionen och den påverkan han finner, att Pestalozzi haft på den. Här visas, att Münter också med stort intresse följde diskussionen kring Pestalozzi i Sverige, där E. Z. Munck af Rosenschöld introducerat Pestalozzis idéer i början av 1803. Carlsen refererar F. B. Schwerins, Uno von Troils och C. A. Flemings insatser och redogör för de förhållanden, som förde till Samuel von Rosensteins, C. F. Vierecks och C. U. Broocmans studieresor till Pestalozzi, varvid han särskilt uppehåller sig vid den sistnämndes besök också i Köpenhamn. Därefter diskuterar Carlsen ingående ärkebiskop J. A. Lindbloms och Münters förhållande till varandra i Pestalozzisaken och lämnar härvid betydande bidrag även till svensk undervisningshistoria. Han visar bl. a. hur det rätteligen förhöll sig med Vierecks uppvisning i juni 1805. I detta sammanhang förbiser nog Carlsen Broocmans roll som förmedlare av Pestalozzi-idéer och Pestalozzilitteratur till Lindblom. Broocman var som bekant kanslist i kanslersgillet, där Lindblom var hans förman, och samarbetet mellan de bägge männen har därför inte satt några frukter i Lindbloms brevväxling. Strøm och Münter ha därför enligt anmälares mening icke spelat så stor roll för Lindbloms insikter i Pestalozzis pedagogik, som Carlsen antar.

Till det allra intressantaste och mest givande i Carlens bok hör hans avslutande diskussion om Lindbloms Pestalozziartikel i Tidning för blandade ämnen 1811. Här har han många nya och betydelsefulla synpunkter att betona. I huvudsak är anmälares enig med förf. Blott på en punkt vill jag framföra en reservation. Carlsen anser nämligen i överensstämmelse med Nils G. Ohlson att orsaken till Lindbloms passivitet i Pestalozzisaken skulle ha varit den att "han vilde staa sig godt med Regeringen og derfor ansaa det for inopportunt at gaa ind for Pestalozzianismen" och att han därför "med sin af Münter inspirerede Kritik netop teoretisk har villet forsvare, hvad han af Hensyn til Magthaverne praktisk undlod at gøre for Pestalozzianismens Fremme i Sverige". Det är möjligt, ja tåmligen sannolikt, att denna förklaring stämmer vad Münter beträffar, men i fallet Lindblom finner jag hypotesen oantaglig. Ty vilka makthavare

stodo så fientligt stämda till Pestalozzi, att en man som Lindblom måste ta hänsyn därtill? Så vitt jag förstår, var Gustaf IV Adolf mycket pedagogiskt intresserad, och han bekostade ju också i huvudsak Broocmans resa till Pestalozzi. Konungens intresse för den store schweiziske pedagogen var sålunda omiskännligt. Någon annan makthavare, som skulle ha kunnat bli obehaglig för Lindblom i händelse av ett positivt initiativ från dennes sida, känner jag icke. Det borde följaktligen ha varit opportunt av Lindblom med en framstöt för Pestalozzis idéer något av åren 1805—1807. Åren 1808 och 1809 äro ur räkningen på grund av att alla ansträngningar och all uppmärksamhet då måste ägnas åt att i kriget bärga den nationella existensen. Senare delen av 1809 samt 1810 och 1811 rådde det nya statsskicket och riksdagen hade utan reservation godtagit G. A. Silverstolpes memorial om nödvändigheten av en reform av skol- och uppfostringsväsendet. Ännu vid den tiden hade icke reaktionen från nyromantikernas och nyhumanisternas sida framträtt, och det borde därför ha varit både opportunt och något som sådana män som Broocman, Agardh, Viereck, Hartmansdorff m. fl. med entusiasm skulle ha mottagit, om Lindblom nu gjort en insats för Pestalozzis idéer. Inför denna ivriga förväntan från många av landets främsta pedagoger klagjorde så Lindblom sin inställning genom den ovannämnda artikeln 1811. Slutsatsen måste därför, synes det mig, fortfarande bli den, att de i Lindbloms artikel framfärda åsikterna också verkligen voro de, som han omfattade. De voro därför enligt min mening alls icke avsedda som någon slags ursäkt med hänsyn till den ena eller andra makthavaren (vilka i så fall?) för att han uraktlåt eller uraktlåt att göra något för pestalozzianismens framgång i Sverige. Jag anser alltså att man måste ta Lindblom på hans ord.

Carlens bok är ett utomordentligt innehållsrikt och stimulerande arbete. Det karakteriseras av grundlig forskning och ger mycket noggranna käll- och litteraturhänvisningar. Såväl historikern av facket som den praktiskt arbetande pedagogen har här ett arbete, som de måste göra ingående bekantskap med.

A. W—g.

WILHELM SJÖSTRAND: *Pedagogikens historia I*, Malmö 1954.

Tillkomsten av en ny pedagogikens historia är en stor händelse för svensk skola och undervisning. Då prof. Sjöstrand nu ger ut första delen av en stort projekterad pedagogikens historia i icke mindre än tre band, är det väl närmast universitetsstudierna och lärarhögskolorna han haft i tankarna. Dessutom är det givetvis ett verk för den allmänt historiskt intresserade. För sådana mer ingående begynnande studier har hittills funnits på svenska blott de bekanta handböckerna av J. Landquist och Th. Ziegler, båda visserligen för sin tid och ort goda handböcker. Den sistnämnda är emellertid starkt föråldrad, och Landquists bok är som inledning till mer ingående studier alltför begränsad.

En fara med en framställning av pedagogikens historia är, att den kan bli något av en gubb-historia och att trivialt självklara saker och uppräknningar ta för mycket utrymme. Till dylikt har Sjöstrand icke hemfallit säkerligen främst beroende på att han behärskar sitt ämne och därför kan göra framställningen intresseväckande. En annan stor förtjänst hos arbetet är att skola och uppfostran här skildras i nära samband med de allmänt kulturella, ekonomiska och sociala sammanhang, av vilka de berott.

Boken inledes som sig bör med ett par avdelningar om Sparta och Aten, vartill sluter sig en skildring av de tre grekiska uppfostringsteoretikerna Sokrates, Platon och Aristoteles. Det klassiska skedet avslutas med ett kapitel om hellenismen, vilket först ger en allmän karakteristik av den hellenistiska rörelsen, därpå övergår till att behandla judendomens förhållande till hellenismen och slutligen till dryftning upptager hellenismens förhållande till Rom.

I kapitlen om medeltiden behandlas först ämnet kristendomen och det romerska världsväldets undervisningsväsen, därpå den katolska kyrkans undervisningsväsen och till sist uppfostran och undervisning under högmedeltiden.

Nästa huvudavsnitt av boken behandlar renässans, humanism och reformation, varvid i samband med sistnämnda rörelse behandlas även motreformationen och jesuiternas undervisningsväsen. I de följande tre avsnitten behandlas därefter 1600-talet, de reala bildningssträvandenas tid, 1700-talet — pedagogikens genombrotts-tid — och 1800-talet, som är utvecklingstankens och liberalismens århundrade. I samband med varje huvudavsnitt av boken förekommer en grupp repetitionsfrågor, vilka vill hjälpa läsaren att kontrollera, om de viktigaste punkterna i framställningen blivit inhämtade.

Det är självklart, att man även inför en så glänsande framställning som den föreliggande kan ha olika uppfattning om vad som borde ha kommit med och vad som borde ha uteslutits. Anmälaren skulle för sin del gärna ha sett att ytterligare en del namn på pedagogiska tänkare, vilka inte spelat någon större roll för utvecklingen, t. ex. Johann Balthasar Schupp, s. 121, hade uteslutits. Nybörjaren kan bli avskräckt av för många namn. Ett personregister skulle också ha varit synnerligen tacknämligt. Förmodligen är det dock meningen, att registret skall komma i det avslutande bandet, och läsaren får ge sig till tåls till dess. En synnerligen god sak är det även att boken ger alla boktitlar i svensk översättning, men det hade nog varit önskligt, om originalen återgivits inom parentes. Även den språkkunnige nybörjaren kunde ha en viss glädje av att veta, att exempelvis Montesquieus mest bekanta arbete hette "De l'esprit des lois", att Basedows uppseendeväckande skrift av år 1768 bar titeln "Vorstellung an Menschenfreunde" eller att Rousseaus Samhällsfördraget hette "Du contrat social" i original. I stället för de uteslutna mindre viktiga namnen skulle anmälaren för sin del gärna ha sett, om de s. k. bildningsromanerna hade kunnat beredas plats för diskussion. Vissa av dessa

ha spelat en icke ringa roll i den pedagogiska utvecklingen. Man kan erinra om Wilhelm Meister eller om Jean Pauls Levana, vilken sistnämnda synes ha haft en viss betydelse för skolväsendets utformning genom Uno Cygnæus i vårt östra grannland och för skolslöjddiskussionen under 1800-talet.

Det är klart att man på detta sätt kan framföra en del önskningsar vid bokens genomläsning. Men lika klart är, att utrymmet alltid är begränsat och att förf. därför måste gallra stoffet mycket starkt. Vad som bör tas med eller icke kan alltid bli föremål för olika meningar. Ett är säkert: Sjöstrands bok är utom all diskussion den bästa i sitt slag som finns på svenska. Enligt förordet har förf. planerat sitt verk i tre delar. Det nu utkomna behandlar som nämnt pedagogikens allmänna historia till 1900-talets början. Andra delen skall omfatta den svenska pedagogikens historia och den tredje slutligen den nutida uppfostringsdebatten. Håller fortsättningen vad början lovar, få vi här det livligt efterlängtade standardarbetet i ämnet. Man motser fortsättningen med spant intresse.

A. W—g.

SVEN EDLUND: *M. G. De la Gardies invikespolitiska program 1655. Ett bidrag till den ståndspolitiska och pedagogiska debatten under 1600-talet*, Lund 1954 (LUÅ NF Avd. 1. Bd 51 nr 1).

I föreliggande arbete diskuterar förf. ett flertal inlägg i den pedagogiska debatten under 1600-talet. Efter en inledning, i vilken han som utgångspunkt tar Karl X Gustafs reformplaner vid trontillträdet och ett för konungens räkning utarbetat memorial av Magnus Gabriel De la Gardie, behandlar förf. de reformförslag på det kyrkliga området, som voro aktuella vid denna tid. Först och främst gällde det en ny kyrkoordning eller en ny kyrkolag samt ytterligare det mycket omstridda projektet om ett consistorium generale, som bland annat skulle vara överstyrelse för skolor och universitet och ha kontrollen över de utrikes studerande om hand — vilket sistnämnda var en enligt tidens sätt att se mycket viktig angelägenhet. På adelshåll var man även mycket intresserad av att avpolitiera prästerskapet, vilket stånd ansågs alltför ivrigt gå upp i rikspolitiken, medan dess själavärdande uppgifter försumrades.

Arbetets andra avsnitt behandlar några reformförslag på rättsväsendets område, medan tredje avsnittet, som är det längsta och tyngst vägande, redogör för reformprojekt på politiväsendets område, det vill i detta fall säga frågor rörande ungdomens uppfostran och undervisning. Förf. disponerar sin framställning på fyra särskilda kapitel, i det han först utreder De la Gardies allmänna skolpolitiska uppfattning, sedan går in på studiedifferentieringsfrågan i De la Gardies program och därpå övergår till en redogörelse för studiedifferentieringsproblemet i den pedagogiska debatten under 1600-talet. Det sista kapitel ägnas åt De la Gardies åsikter beträffande adelns utbildning.

Det skulle föra för långt att här närmare i detalj gå in på en kritisk granskning av avhandlingen, helst som anmälares på åtskilliga punkter är av annan åsikt än förf. och det därför skulle kräva ett ganska rikligt tilltaget utrymme att utveckla de skilda ståndpunkterna. Det torde bli tillfälle att återkomma till ämnet i annat sammanhang. Här må det vara nog att peka på det Edlundska arbetet för den pedagogiskt och historiskt intresserade och att på samma gång framhålla, att vi här ha en utomordentligt grundlig och stimulerande framställning, som man icke kan komma förbi vid en grundligare penetrering av 1600-talets undervisningshistoria i vårt land.

A. W—g.

